

UDC | УДК : 34.028.6: 34.05

Анотація: У статті розглядається історія та проблеми європеїзації права України, а також невдачі на цьому шляху. Узагальнені причини цих невдач. Аналізується роль органів публічної адміністрації в європеїзації права України та витоки гальмування цих процесів.

Ключові слова: європеїзація права; публічна адміністрація; публічне управління; адміністративне право; Рада Європи; Європейський Союз; *acquis communautaire*.

PROBLEMS OF EUROPEANIZATION OF LAW IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS

YURINETS, YU.

*Candidate of Legal Science, associate professor,
National Aviation University*

Abstract

The article discusses the history and problems of the Europeanization of law in Ukraine, as well as the setbacks along the way. Summarized the reasons for these failures. The role of public administrations in the Europeanization of law in Ukraine and the origins of the braking process.

Keywords: europeanization of law; public administration; administrative law; the Council of Europe; European Union; *acquis communautaire*.

ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ПРАВА УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Ю. Л. ЮРИНЕЦЬ

*кандидат юридичних наук,
доцент Національного авіаційного університету*

✉ зв'язок з автором: через Редакцію

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підписання у першому півріччі 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода про асоціацію) ставить перед Україною завдання імплементації у практичну діяльність положень цієї Угоди. Натомість не слід забувати, що ще 14.06.1994 р. Україною була підписана Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом та їх державами-членами (далі – УПС), і відтоді був започаткований процес адаптації законодавства України до законодавства та Європейського Союзу (далі – ЄС). Однак, очевидно, цей процес не був дуже успішним, оскільки тільки у преамбулі Угоди про асоціацію необхідність подальшої адаптації законодавства згадується 5 разів. Зазначене свідчить про непростий процес адаптації українського законодавства до європейських стандартів і потребує ретельного осмислення.

Оцінюючи складність завдань зближення українського та європейського права, проф. В. К. Забігайло зазначає, що помилкою було б розглядати процес гармонізації права України з європейським правом переважно в контексті юридико-технічних зусиль прийняття окремих нових або часткових доповнень існуючих нормативних правових актів. Завдання значно серйозніше: йдеться про фундаментальну реконструкцію, на основі принципів, норм, стандартів і культури європейського права, правової системи України, її складових елементів, «скроєних» свого часу за радянською моделлю [1, с. 235]. Такий процес наближення суспільного життя окремих країн, у тому числі правового, до європейських стандартів низка дослідників визначають як «європеїзація». Зокрема, німецький

ПРОБЛЕМЫ ЕВРОПЕИЗАЦИИ ПРАВА УКРАИНЫ: АДМИНИСТРАТИВНО- ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

ЮРИНЕЦ Ю. Л.

кандидат юридических наук,
доцент Национального авиационного
университета

Аннотация: В статье рассматривается история и проблемы европеизации права Украины, а также неудачи на этом пути. Обобщены причины этих неудач. Анализируется роль органов публичной администрации в европеизации права Украины и истоки торможения этих процессов.

Ключевые слова: европеизация права; публичная администрация; публичное управление; административное право; Совет Европы; Европейский Союз; *acquis communautaire*.

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

вчений-адміністративіст Е. Шмідт-Ассманн [2, с. 36] вказує, що «європеїзацією» адміністративного права називається вплив європейського правового мислення та правничої діяльності на національно-державні системи адміністративного права, зокрема, через нашарування на них і їх трансформування. Відповідно відбувається і європеїзація процесу публічного управління, до якого звернені норми і приписи «європеїзованого» адміністративного права.

Як зазначають В. Н. Денисов, А. Я. Мельник [3], визначення статусу міжнародного права у внутрішньому правопорядку держави є, передусім, завданням права національного, а не міжнародного [3, с. 16]. Тобто, доктринальне і практичне вирішення відповідних питань належить адміністративному праву, оскільки знаходиться у зоні відповідальності національної публічної адміністрації.

Варто зазначити, що публічне управління доктринально та нормативно ґрунтується на положеннях та правилах адміністративного права. Як зазначається у підручнику [4], адміністративне право розглядають як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері державного управління. Його основою є адміністративне законодавство, що становить систему правових актів, у яких знаходять свій зовнішній прояв адміністративно-правові норми. Воно охоплює ті правові акти, що відносяться до управлінської діяльності (виконавчої та розпорядчої) [4, с. 24]. Отже, стиль публічного управління знаходиться «на совісті» адміністративного права, питання європеїзації державного (публічного) управління тісно пов'язані з європеїзацією адміністративного права. Зокрема, І. А. Грицяк [5, с. 12] погоджується, що розвиток європейського управління відбувається в умовах постійного впливу на нього цілої низки стандартів, закріплених в *acquis communautaire*, роль яких відіграють неписані джерела права ЄС, і насамперед адміністративного права. У звіті СИГМА [6] зауважується, що хоча прояв і концепції адміністративного права (*Verwaltungsrecht, droit administratif*) різняться від однієї національної системи до іншої, існує можливість домовитися про спільні визначення адміністративного права як про набір принципів і правил, що застосовуються до організації та управління державною адміністрацією, та до взаємин між адміністрацією і громадянами [6, с. 8].

Отже, проблеми європеїзації права України необхідно розглядати саме в контексті адміністративно-правового виміру, тобто ролі публічної адміністрації у вирішенні цієї проблеми, а також взаємин адміністрації з громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Варто ще раз згадати, що ще 14.06.1994 р. Україною була підписана

УПС, і відтоді був започаткований процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Однак, як вже згадувалося вище, цей процес не був дуже вдалим. У 2007 р. у передмові до книги [7] проф. В. Б. Авер'янов зазначав, що попри певний оптимізм схваленої у 1998 р. Концепції адміністративної реформи в Україні, по багатьох інститутах ситуація до цього часу змінилась далеко не достатньо; запровадження повноцінної системи адміністративної юстиції з огляду на політичні, організаційні та фінансові чинники, не виправдано затягується; ситуація з іншими інститутами адміністративного права до цього часу також не вселяє багато оптимізму [7, с. 5]. З того часу, очевидно, мало що змінилося на краще, інакше ми б не отримали спочатку Податковий Майдан, а потім Революцію Гідності. Зазначене свідчить про непростий процес адаптації українського законодавства до європейських стандартів і потребує ретельного осмислення.

Варто також зазначити, що Законом України (далі – ЗУ) від 18.03.2004 р. № 1629-IV в Україні затверджена Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Відповідно до цієї програми, адаптація законодавства розглядається як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*. Однак зближення українського та європейського права полягає не тільки у формальному прийнятті тих чи інших законів чи інших нормативно-правових актів, а у ґрунтовному переосмисленні принципів правового регулювання і правозастосування. На це, зокрема, звертав увагу В. К. Забігайло, як це вже згадувалося вище [1, с. 235]. Аналогічної думки притримується і В. Б. Авер'янов зазначаючи, що українське адміністративне право протягом тривалого радянського періоду існувало в умовах фактично деформованого розвитку, по більшості інститутів істотно відстаючи від світових тенденцій. В результаті склалась така ситуація, коли базоване на попередній, радянській, моделі, українське адміністративне право перестало відповідати сучасним потребам суспільного розвитку [7, с. 5]. У 2006 р. проф. С. В. Шевчук [8, с. 5], нині суддя Конституційного Суду України (далі – КСУ), зазначав, що попри проголошені євроінтеграційні прагнення, в Україні й досі переважає східна (азійська) модель розуміння прав людини,

що є наслідком важкого надбання радянського режиму з тотальним запереченням самостійного юридичного значення цих прав. І. А. Грицяком [5, с. 18] наголошується на успадкуванні незалежною Українською державою системи державної влади, яка знаходить відображення насамперед в управлінських традиціях, уміннях, навичках та інших надбаннях комуністично-радянського типу. Як зазначає О. Вишняков [9, с. 145], наближення до європейського права української правової моделі має на увазі деєтатизацію та «десоветизацію» правового регулювання, про гарантоване обмеження втручання держави у регулювання суспільних відносин, тобто йдеться про чітке обмеження владно-публічного компоненту правового регулювання. Окремі аспекти європеїзації українського адміністративного права розглянуті у статті [10] автора. Отже, аналіз ролі органів публічної адміністрації в європеїзації права України та витоків гальмування цих процесів є актуальним.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як зазначається у монографії [11, с. 121], позиція України щодо відновлення політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією та щодо її інтегрування до загальноєвропейського і світового економічного простору сформульована практично з перших днів незалежності – у Постанові Верховної Ради України (далі – ВРУ) від 02.07.1993 р. № 3360-XII «Про Основні напрями зовнішньої політики України». Хронологія прийняття наступних актів євроінтеграційного спрямування наведена у таблиці 1. З цієї таблиці наочно видно, що протягом 1993–2013 рр. Україна реалізовувала інтеграцію у європейські структури у двох напрямках – Рада Європи (далі – РЕ) та ЄС. Інтеграція до РЕ мала і продовжує мати велике правозахисне значення, оскільки приєднання до Статуту РЕ (1995 р.) та ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЕКПЛ, 1997 р.) включили в Україні такий практичний міжнародний механізм захисту прав людини, як Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Але практичний ефективний механізм застосування та виконання рішень ЄСПЛ був запроваджений ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» тільки через 10 років – у 2006 р.

Велике значення для захисту прав людини у Україні мало прийняття Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) та запровадження адміністративної юстиції. Вказаний захід був частиною виконання зобов'язань України перед РЄ.

Іншим напрямком інтеграції України у європейські структури був пошук різноманітних засобів

інтеграції України до ЄС, юридично закріплений підписанням УПС (14.06.1994 р.), хоча вступ України до ЄС як кінцева мета не визначалася. З метою реалізації УПС прийнято ряд документів євроінтеграційного спрямування, найбільше значення з яких мала Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС (2004 р.), метою прийняття якої було визначення механізму досягнення Україною відповіднос-

Таблиця 1

Хронологія прийняття основних нормативно-правових актів
у сфері європеїзації українського права

Джерело, рік прийняття	Основний зміст
Постанова ВРУ від 02.07.1993 р. № 3360-ХІІ «Про Основні напрями зовнішньої політики України»	Розбудова стосунків з західноєвропейськими державами створить умови для відновлення давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією, прискорення демократизації, проведення ринкових реформ та оздоровлення національної економіки. Водночас таке співробітництво стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського і світового економічного простору
УПС від 14.06.1994 р., ратифікована ЗУ від 10.11.1994 р. № 237/94-ВР	Цією Угодою (УПС) встановлюється Партнерство між Співтовариством і його державами-членами з одного боку та Україною з іншого боку. Цілями такого Партнерства є: <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу між Сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин; – сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між Сторонами і, таким чином, прискоренню їхнього сталого розвитку; – створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва; – підтримка зусиль України по зміцненню демократії і розвитку її економіки та завершенню переходу до ринкової економіки.
ЗУ «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31.10.1995 р. № 398/95-ВР	Підтверджуючи відданість України ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів, та враховуючи, що інтереси збереження та подальшого втілення в життя цих ідеалів, а також сприяння економічному та соціальному прогресу потребують більш тісного єднання між усіма європейськими країнами, Верховна Рада України постановляє: приєднатися від імені України до Статуту Ради Європи
ЗУ від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР	Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції
Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98	Указом Президента України затверджена Стратегія інтеграції України до ЄС – з метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до ЄС, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у ЄС. Ця Стратегія була покликана визначати основні напрями співробітництва України з ЄС – організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку. Основними напрямками інтеграційного процесу визначені: <ol style="list-style-type: none"> 1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини. 2. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС 3. Інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки 4. Політична консолідація та зміцнення демократії 5. Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС

	<p>6. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція</p> <p>7. Регіональна інтеграція України</p> <p>8. Галузева співпраця</p> <p>9. Співробітництво у галузі охорони довкілля</p> <p>Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС покладається на вищий, центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органом законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування.</p> <p>Керівництво стратегією інтеграції України до ЄС здійснює Президент України. КМУ забезпечує реалізацію Стратегії інтеграції України до ЄС. Міністерство закордонних справ України здійснює заходи щодо забезпечення політичних відносин України з ЄС та координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України здійснює міжвідомчу координацію з питань міжгалузевого економічного та соціального співробітництва України з ЄС. Міністерство внутрішніх справ України і Міністерство юстиції України здійснюють міжвідомчу координацію з питань співробітництва України з ЄС у межах своєї компетенції. Інші міністерства та центральні органи виконавчої влади забезпечують реалізацію галузевого співробітництва України з ЄС, імплементацію Угоди про партнерство та співробітництво, здійснюють інші заходи у межах своєї компетенції та визначених Стратегією завдань з метою поглиблення інтеграції України до ЄС.</p>
<p>Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 р. № 1496</p>	<p>Схвалена Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є процесом зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність із законодавством ЄС. Адаптація законодавства проводиться з метою: забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, що випливають з Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р., інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України з ЄС; розвитку національного законодавства у напрямі його зближення із законодавством ЄС та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проектів актів законодавства; створення правової бази для інтеграції України до ЄС.</p>
<p>Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000</p>	<p>Схвалена Програма інтеграції України до ЄС. Пріоритетність співробітництва України з ЄС та його окремими державами-членами пов'язана з тим, що це угруповання буде визначати напрями економічного прогресу та політичну стабільність в регіоні у довгостроковій перспективі. Ця Програма інтеграції України до ЄС повинна стати головним інструментом загальної стратегії на шляху наближення України до ЄС за всім спектром співробітництва – політичним, соціальним, фінансовим, економічним, торговельним, науковим, освітнім, культурним тощо. Інші програми та плани політичного, соціально-економічного спрямування, що розробляються або підлягають розробленню органами виконавчої влади, повинні ґрунтуватися на цілях цієї Програми.</p>
<p>Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки, затверджена Указом Президента України від 28.04.2004 р. № 1072/2000</p>	<p>Слід виходити з того, що стратегія європейської інтеграції має об'єктивні передумови. Курс на євроінтеграцію є природним наслідком здобуття Україною державної незалежності. Він викристалізовується з багатовікової історії українського народу, його ментальності, етнічних коренів та демократичних традицій, з прагнення нинішнього покоління бачити свою державу в єдиній Європі. Європейський вибір України – це водночас і рух до реальної демократії, інформаційного громадянського суспільства, соціально орієнтованого ринкового господарства, що базується на засадах верховенства права й забезпечення прав та свобод людини і громадянина.</p> <p>Кінцевою метою євроінтеграційного курсу України є набуття нашою державою повноправного членства в ЄС. Водночас ми свідомі того, що відповідний курс стосується передусім нас самих – європейської самоідентифікації українського народу, стратегічних орієнтирів внутрішніх перетворень, логіки поглиблення трансформаційних процесів, політики здійснюваних реформ. Йдеться про реалізацію цивілізаційного вибору України на користь європейських цінностей, трансформацію інституційної системи нашої держави в інститути європейського зразка, утвердження європейських стандартів соціально-економічного та політичного розвитку, відповідного рівня та якості життя населення. Все це – наше домашнє завдання, реалізація якого вимагає не лише концентрованої волі політиків та керівників держави, а й консолідованих зусиль усього суспільства, потребує наполегливої, цілеспрямованої роботи, тривалого часу.</p>

	<p>Дванадцять років незалежності України в історичному вимірі, соціально-економічні та політичні наслідки оцінюються не лише політикумом нашої держави, а й світовою громадськістю як доленосні. Підтвердженням тому є важливі взаємозалежні стратегічні результати: по-перше, вирішено головне і визначальне питання – бути чи не бути суверенною і незалежною державою; по-друге, ми остаточно відійшли від деструктивної адміністративно-командної системи, сформували фундамент ринкової економіки; по-третє, подолали тривалу руйнівну трансформаційну економічну кризу, витoki якої беруть свій початок ще з радянських часів, утвердили макроекономічну стабільність та вивели економіку в режим прискореного зростання.</p> <p>Через специфіку як внутрішніх, так і зовнішніх чинників вирішення цих завдань виявилось набагато важчим, ніж уявлялося.</p>
Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена ЗУ від 18.03.2004 р. № 1629-IV	<p>Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування.</p> <p>Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України <i>acquis communautaire</i> з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього.</p> <p>Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.</p>
Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова КМУ від 15.10.2004 р. № 1365	<p>Утворена Координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в складі згідно з додатком. Затверджені: Положення про Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу; Порядок підготовки та реалізації щорічного плану заходів з виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС.</p>
КАСУ, прийнятий 06.07.2005 р. № 2747-IV	Прийняття КАСУ та впровадження адміністративного судочинства
ЗУ від 23.02.2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»	<p>Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною ЄКПЛ і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України.</p> <p>Суди застосовують при розгляді справ ЄКПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права.</p> <p>Орган представництва здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність ЄКПЛ, за результатами чого готує спеціальний висновок. Нездійснення передбаченої частиною першою цієї статті перевірки або наявність висновку про невідповідність підзаконного акта вимогам ЄКПЛ є підставою для відмови в державній реєстрації відповідного підзаконного акта.</p>
Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731 : Постанова КМУ від 08.12.2006 р. № 1688	<p>У державній реєстрації відмовляється, якщо нормативно-правовий акт: а) не відповідає Конституції та законам України, іншим актам законодавства, ЄКПЛ і протоколам до неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та <i>acquis communautaire</i></p>
ЗУ від 01.07.2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»	Однією з основних засад зовнішньої політики є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС
Постанова ВРУ від 21.12.2010 р. № 2840-VI «Про спеціальну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання Україною європейських стандартів з прав і свобод людини»	<p>1. Взяти до відома висновки і пропозиції, викладені у спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання Україною європейських стандартів з прав і свобод людини».</p> <p>3. Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України вжити подальших заходів щодо приведення національного законодавства в галузі прав і свобод людини у відповідність із європейськими стандартами та взятими Україною міжнародними зобов'язаннями, виконання рекомендацій Ради Європи, її моніторингових органів щодо України.</p>

Заява ВРУ від 22.02.2013 р. № 30-VII «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом»	Верховна Рада України закликає Європейський Союз та його держави-члени: щойно Українська сторона продемонструє рішучі дії та відчутний прогрес у трьох сферах, визначених у висновках Ради ЄС, та виконає необхідні внутрішні процедури, забезпечити невідкладне підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, передбачивши можливість попереднього, ще до завершення процесу її ратифікації усіма країнами - членами ЄС, застосування окремих її положень, зокрема щодо створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.
---	--

ті третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС було визначено досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Попри великий проміжок часу, що пройшов від прийняття цієї програми, вона досі є чинною і, головне, не втратила практичного значення.

Важливим етапом євроінтеграційного руху України було затвердження Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки (2004 р.). У цій Стратегії вперше офіційно наголошувалося на об'єктивності євроінтеграційних прагнень України, які відповідають багатовіковій історії українського народу, його ментальності, етнічним кореням та демократичним традиціям, прагненням нинішнього покоління бачити свою державу в єдиній Європі, цивілізаційному виборі українського народу. Кінцевою метою євроінтеграційного курсу України є набуття нашою державою повноправного членства в ЄС. Останнє положення було у 2010 р. закріплено ЗУ від 01.07.2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».

Разом із тим, дуже важливо зазначити, що обидна вказані напрями курсу на європеїзацію (РЄ та ЄС) не можна розглядати ізольовано, оскільки ці напрями тісно пов'язані між собою навіть на рівні цих організацій. Так, згідно ч. 3 ст. 6 Договору про ЄС, основоположні права, що гарантуються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які впливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу. І. А. Грицяк [5, с. 12], аналізуючи відданість ЄС та країн-членів ЄС принципам і нормам цієї Конвенції, вважає її одним з основних складни-

ків *acquis communautaire*. М. М. Гнатовський [12], простежуючи співвідношення правових систем РЄ та ЄС, приходить до висновку про наявність об'єктивних зв'язків між цими двома складовими європейського правового простору як на стадії правотворення, так і на стадії правозастосування [12, с. 139]. Т. К. Хартлі [13] зазначає, що усі держави-члени ЄС є сторонами ЄКПЛ, і, безумовно, усі права, що захищаються ЄКПЛ, захищаються ЄС [13, с. 152]. Нормативним підтвердженням цих позицій є, зокрема, те, що у Хартії основних прав ЄС компетенція і цілі, що витікають з Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС, виводяться, зокрема, з ЄКПЛ. М. М. Гнатовський вважає, що саме ЄКПЛ, а також Протоколи до неї, стали основою Хартії [12, с. 133], – Хартія підтверджує усі права індивіда, що впливають із спільних конституційних традицій держав-членів та їх міжнародних зобов'язань, які витікають, зокрема, з ЄКПЛ, соціальних хартій, що прийняті ЄС та РЄ, а також практики Суду ЄС та ЄСПЛ [12, с. 134].

Статут РЄ орієнтує держави-члени та організацію в цілому на пріоритет захисту прав людини. Так, згідно ст. 3 Статуту, «кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією». Відповідно вважається, що найбільших здобутків РЄ досягла у сфері захисту прав людини [14, с. 258], що дало змогу дослідникам визначити право РЄ як «європейське право в галузі прав людини» [15, с. 2], основою якого справедливо вважається ЄКПЛ. Об'єктом права РЄ є права людини, верховенство права, плюралістична парламентська демократія, соціальна злагодженість [14, с. 260]. Права людини становлять невід'ємний компонент права РЄ, як і права в цілому. Концепція захисту прав людини в Європі утверджувалася поступово й сьогодні не викликає сумнівів. Їх існування поза правом і без права неможливе, як і саме право немислиме без прав

людини. Це явище однієї сутності. У наш час питання щодо статусу особи, захисту прав і свобод людини і громадянина стають пріоритетними, що у свою чергу веде до підвищення необхідності їх уніфікованого регулювання [14, с. 261]. При цьому можливість захисту прав приватних осіб забезпечена безпосередньо для цих осіб, оскільки вони можуть звернутися безпосередньо до ЄСПЛ за захистом своїх прав проти національних суб'єктів публічної адміністрації. В цьому випадку ці відносини стають безпосередньо адміністративно-правовими, оскільки приватний суб'єкт з'ясовує у міжнародному суді стосунки із «своїм» владним суб'єктом.

Таким чином, коли мова йде про виконання (чи невиконання) зобов'язань України (як і іншої країни) перед РЄ, особливо у сфері захисту прав людини, то мова повинна також йти і про невідповідність вимогам інтеграції з ЄС. Зокрема, свого часу Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) запровадив паралельний контроль на відповідність нормативно-правових актів ЄКПЛ і протоколам до неї, міжнародним договорам України,

згоду на обов'язковість яких надано ВРУ, та *acquis communautaire* (2006 р.).

Водночас, хоча і не можна у цілому ігнорувати певні досягнення України на шляху європеїзації, особливо на фоні радянського минулого, тим не менш часто усі хороші положення у цьому напрямку залишалися деклараціями або впроваджувалися під величезним тиском європейських партнерів. Вказані проблеми відчувалися як всередині країни, так і, особливо, у європейських організаціях, які особливо чутливі до порушень європейських стандартів, особливо коли їх дотримання є частиною зобов'язань держави. Так, проблематика недостатнього виконання Україною заходів щодо євроінтеграції ставала предметом розгляду у Посланнях Президентів України, які (Послання) слід розглядати як певні підсумкові документи щодо розвитку країни на певних історичних етапах. Вимоги, що висувалися вищим керівництвом країни, сформульовані у Посланнях Президентів, наведені у таблиці 2.

Таблиця 2.

Вимоги щодо євроінтеграційних процесів в Україні у Посланнях Президентів України

Тематична спрямованість, дата Послання	Зміст вимог
Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр., від 23.02.2000 р.	Базовою основою нашого дальшого розвитку є європейський вибір, відданість України загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи та гарантованій демократії. Український народ вистраждав своє суверенне право долучитися до цих цінностей. Особливе значення має послідовна політика України щодо зближення з ЄС, набуття статусу асоційованого, а згодом повноправного члена ЄС. Наша прихильність до європейського вибору та відданість загальнолюдським цінностям можуть бути реалізовані лише на основі послідовного утвердження демократичних засад розвитку суспільства, прав та свобод людини у всіх їх виявах, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства
Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 р., від 06.03.2001 р.	Європейський вибір України, який був визначений у початковий період формування основ її зовнішньої політики, став природним наслідком здобуття країною державної незалежності. Він відображає життєво важливі інтереси України, викристалізувався з усієї попередньої історії українського народу, його ментальності та глибоких демократичних традицій, ґрунтується на законному прагненні громадян України бачити свою державу невід'ємною частиною єдиної Європи. Реалізація європейського вибору України можлива лише на основі послідовного утвердження демократичних засад розвитку суспільства, прав і свобод людини у всіх їх виявах, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства. Водночас у згаданій сфері залишаються невирішені проблеми. Передусім є нагальна необхідність запровадження такого порядку, який унеможливив би прийняття нормативно-правових актів без урахування законодавства ЄС.

Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році (від 31.05.2002 р.)	Основним змістом і спрямуванням, системним епіцентром нової економічної стратегії має стати створення реальних передумов для вирішення основного геополітичного завдання нашої держави – набуття спочатку асоційованого, а потім повного членства в ЄС. Це диктує якісно нові вимоги передусім до нашої внутрішньої політики, покликаної утвердити в Україні європейську модель економічних та соціальних перетворень, загальноприйняті в розвинених державах стандарти науково-технічного прогресу, рівня і якості життя населення, демократії, гуманітарного розвитку, основні засади громадянського суспільства. Стратегія європейського вибору має розглядатися і як важливий стимул прискорення системних реформ, піднесення політичної та соціальної активності громадян.
Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році, від 27.02.2004 р.	Євроінтеграційний курс – це невід’ємна частина суспільно-політичного та економічного поступу України. Роль та місце нашої країни у новій архітектурі Європи визначатиметься здатністю України максимально використати нові можливості та знайти адекватні відповіді на виклики розширення ЄС. Саме тому оцінка перспектив та наслідків цього процесу, їх ефективне використання, посилення політичного та економічного діалогу з Євросоюзом заради забезпечення національних інтересів України є нашими основними завданнями на найближчу перспективу. Консолідація всіх прогресивних сил суспільства, поглиблення взаємодії гілок влади в напрямі створення стабільної та передбачуваної моделі політичного устрою держави та конкурентоспроможної економіки – запорука досягнення цієї стратегічної мети нашого суспільного розвитку.
Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році, від 09.02.2006 р.	У цілому утвердження принципу верховенства права у суспільному житті потребує приведення всієї правової системи держави до стандартів, закріплених в ЄКПЛ, практиці ЄСПЛ, офіційних документах Комітету Міністрів та Парламентської Асамблеї Ради Європи. Одним зі стратегічних завдань нинішнього етапу розвитку української державності є суттєве вдосконалення та інтенсифікація законодавчого процесу. Реформування політичної системи, процеси міжнародної і європейської інтеграції України вимагають відповідного нормативно-правового забезпечення. В Україні формується розподіл населення за доходами, характерний не для країн ЄС, а для латиноамериканських країн, де основна частина населення концентрується в групі з низькими доходами, а розрив між багатими та бідними постійно зростає.
Послання Президента України до Українського народу з нагоди 20-річчя Декларації про державний суверенітет, від 03.06.2010 р.	Найвищим пріоритетом нашої зовнішньої політики була і залишається євроінтеграція. Йдеться не лише про зовнішньополітичний курс. Цей напрям визначає загальний вектор перетворень, насамперед внутрішніх.
Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2013 році, від 06.06.2013 р.	Водночас з підписанням Угоди про асоціацію наша держава погоджується із чіткими зобов’язаннями стосовно адаптації внутрішнього законодавства до законодавства ЄС. У зв’язку з цим нас очікує копітка робота з ухвалення законів та підзаконних актів, необхідних для забезпечення реалізації Угоди про асоціацію. Зважаючи на масштабність завдань, нам необхідно вже сьогодні впроваджувати відповідну нормативно-правову базу для її виконання. Із цією метою нинішнього року має бути розроблений національний механізм імплементації Угоди про асоціацію, включаючи створення ефективної системи координації даного процесу та підготовку відповідної програми імплементації Угоди. Історична прихильність українського суспільства до європейських цінностей свободи і демократії та прагнення до повноцінного впровадження інноваційної моделі економічного розвитку є визначальними чинниками для перейняття Україною європейського досвіду та здійснення необхідних економічних і політичних реформ.

Зокрема, у цих Посланнях регулярно зазначається, що реалізація європейського вибору України можлива лише на основі послідовного утвердження демократичних засад розвитку суспільства, прав і свобод людини у всіх їх виявах, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства, визнається, що підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС наша держава погоджується із чіткими зобов’язаннями стосовно адаптації внутрішнього законодавства до законодавства ЄС. У 2006 р., тобто більше, ніж через 10 років піс-

ля приєднання до статуту РЄ, у Посланні зазначалося, що утвердження принципу верховенства права у суспільному житті потребує приведення всієї правової системи держави до стандартів, закріплених в ЄКПЛ, практиці ЄСПЛ, офіційних документах Комітету Міністрів та Парламентської Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЕ). У Посланні 2013 р. вказувалося, що у зв’язку із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС «нас очікує копітка робота з ухвалення законів та підзаконних актів, необхідних для забезпечення реалізації Угоди про

асоціацію», – і це після 19 років начебто виконання УПС (з 1994 р.) та через 9 років після прийняття Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС (1994 р.). Що стосується оцінки зовнішніх партнерів, то дуже

показовим є процес моніторингу Радою Європи в особі ПАРЕ стану справ з виконанням України зобов'язань, взятих країною при вступі до РЄ. Основний зміст резолюцій ПАРЕ щодо наслідків такого моніторингу наведений у таблиці 3.

Таблиця 3.

Основний зміст резолюцій ПАРЕ щодо наслідків виконання зобов'язань України перед Радою Європи

Джерело, рік прийняття	Основний зміст
Рекомендація ПАРЕ щодо вступу України (Страсбург, 26.09.1995 р.)	В контексті запевнень вищих органів влади (лист Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України від 27.06.1995 р.) та на основі того, що Асамблея вважає, що, відповідно до ст. 4 Статуту РЄ, Україна здатна і бажає виконувати обов'язки члена РЄ, приведені в ст. 3 «Кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства закону та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, і щиро та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради Європи». Асамблея рекомендує Комітету Міністрів: а) запросити Україну стати членом Ради Європи; б) надати Україні 12 місць в Парламентській Асамблеї.
Резолюція 1179 (1999) ПАРЕ «Дотримання Україною зобов'язань» (Страсбург, 27.01.1999 р.)	3. Асамблея висловлює жаль, що у перехідний період між тоталітарною та демократичною державою Україна не досягла чіткого розподілу між судовою, законодавчою та виконавчою владами. Існує постійний контроль виконавчої влади і рішучість добиватися та утримувати політичну владу, іноді незаконно, що може неналежним чином вплинути на наступні президентські вибори, які повинні відбутися у жовтні 1999 року. 8. Що стосується смертної кари, Україна, вочевидь, не виконала свої зобов'язання (відповідно до офіційних джерел 212 осіб були страчені за період між 09.11.1995 р. та 11.03.1997 р.). В той же час, Асамблея зазначає, що з 11.03.1997 р. в Україні був введений фактичний мораторій на виконання смертних вироків. Асамблея наполягає на підтвердженні мораторію «де юре». Верховна Рада повинна ратифікувати Протокол № 6 до ЄКПЛ в пріоритетному порядку. 10. Державні засоби масової інформації повинні розвивати нейтральну та незалежну редакторську лінію, та, у разі започаткування будь-якого судового процесу проти опозиційних засобів масової інформації, він має відбуватися з неухильним дотриманням процедури, без примусу засобу масової інформації, стосовно якого провадиться слідство, до закриття. 14. Асамблея вважає, що органи влади України, включаючи Верховну Раду України, значною мірою несуть відповідальність за недотримання Україною зобов'язань, взятих під час вступу до Ради Європи, зокрема тих, які стосуються прийняття протягом одного року після вступу: рамкового документа про правову політику України у сфері захисту прав людини; рамкового документа про правову та судову реформи; нового Кримінального кодексу та нового Кримінально-процесуального кодексу; нового Цивільного кодексу та нового Цивільно-процесуального кодексу; нового закону про політичні партії, хоча новий Закон України «Про вибори народних депутатів України» вже був схвалений. Більш того, Україна взяла на себе зобов'язання ратифікувати протягом трьох років з моменту вступу (09.11.1995 р.) Протокол № 6 до ЄКПЛ стосовно скасування смертної кари. На даний час строк вичерпаний, а Протокол не ратифікований. Крім того, Україна не виконала своє зобов'язання ратифікувати протягом одного року з моменту вступу, Європейську хартію регіональних мов та мов меншин. 15. Це є обґрунтуванням для прийняття Асамблеєю у разі нездійснення до відкриття червневої частини сесії 1999 року значного прогресу у виконанні цих зобов'язань рішення: і. анулювати повноваження Української парламентської делегації відповідно до правила 6 Правил процедури до того часу, поки ці зобов'язання не будуть повністю виконані; ii. рекомендувати Комітету міністрів розпочати процедуру призупинення права України бути представленою, відповідно до статті 8 Статуту РЄ

<p>Резолюція 1194 (1999) ПАРЄ «Виконання Україною зобов'язань», 22.06.1999 р.</p>	<p>Асамблея посилається на свою Резолюцію 1179 [865] щодо дотримання Україною зобов'язань, прийняту 27.01.1999 р., в якій вона «вважає, що органи влади України, включаючи Верховну Раду України, значною мірою несуть відповідальність за недотримання Україною зобов'язань, взятих під час вступу до РЄ.</p> <p>2. Асамблеєю робиться висновок на основі доповіді, представленої на її розгляд Комітетом з питань моніторингу, що до 20.05.1999 р. не було досягнуто суттєвого прогресу у вищезгаданих сферах. Однак, Асамблея бере до уваги той факт, що 14.05.1999 р. Голова Верховної Ради України надіслав відповідним парламентським комітетам доручення щодо кроків, які мають бути вжиті з метою виконання певних зобов'язань України.</p> <p>5...Асамблея вважає, що багато ще залишається зробити, як у приведенні українського законодавства у відповідність до європейських стандартів, так і у забезпеченні того, щоб органи влади України дотримувались цих принципів у своїй практичній роботі, а також у забезпеченні верховенства права, якого потребують існуючі факти невиконання судових рішень.</p> <p>...Асамблея вирішує, що було б доцільно розпочати на першій частині сесії 2000 р., відповідно до правила 6 Правил процедури, процедуру, яка має на меті призупинення прав української парламентської делегації, можливості брати участь у виробленні офіційних документів відповідно до правила 23 Правил процедури, виконувати, свої обов'язки та голосувати в Асамблеї та її органах, в той же час забезпечуючи її членам право відвідувати та виступати на частинах сесій Асамблеї та засіданнях її органів, у разі, якщо не відбудуться подальші зміни, які можна вважати суттєвим прогресом відповідно до Резолюції 1179 січня 1999 р.</p> <p>Асамблея вирішує передати цю резолюцію до Європейського парламенту, Європейської Комісії, ОБСЄ, Європейського банку реконструкції та розвитку, Світового Банку, Міжнародного Валютного Фонду, Конгресу місцевих та регіональних влад Європи та Фонду соціального розвитку (з огляду на соціальну та економічну реінтеграцію кримських татар) і запрошує їх взяти до уваги її положення під час співробітництва з Україною з метою надання допомоги країні у подоланні вищезгаданих проблем.</p>
<p>Резолюція 1239 (2001) ПАРЄ «Свобода ви- раження поглядів та переконань і функціо- нування парламентської демократії в Україні», 25.01.2001 р.</p>	<p>1. Хоча Асамблея віддає належне різним заходам, яких упродовж останніх десяти років вживає Україна для забезпечення основних прав людини і свобод, у тому числі в галузі свободи вираження поглядів та переконань, вона стурбована залякуванням, неодноразовими проявами нападів та вбивствами журналістів в Україні та постійним зловживанням владою з боку компетентних органів влади в Україні стосовно свободи вираження поглядів та переконань.</p> <p>2. Заходи, що вживаються українськими органами влади та Верховною Радою (парламентом) щодо розслідування зникнення журналіста Георгія Гонгадзе, та їхні зусилля з метою належним чином оцінити дії всіх, хто причетний до цього, слід вважати своєрідною перевіркою свободи вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні. Асамблея висловлює занепокоєння з приводу затягування розгляду цієї справи Генеральною прокуратурою України. Різні результати розслідування, що проводилося Генеральною прокуратурою та Тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради, спричинили кризу довіри між виконавчою владою та парламентом.</p> <p>5. Асамблея звертається до відповідних органів влади України вжити з метою удосконалення загальної структури, в рамках якої функціонують засоби масової інформації, та з подальшою метою створення підґрунтя для стабільної і необоротної демократизації в галузі засобів масової інформації наступні дії: невідкладне і прозоре розслідування усіх випадків насильства і смерті журналістів; негайне скасування положень і практики, що дозволяє позасудове закриття ЗМІ та припинення трансляції; прийняття без будь-яких зволікань змін до законодавства стосовно штрафів чи відшкодування за наклеп та декриміналізації наклепу; внесення змін до закону про Раду з питань національного телебачення та радіо у відповідності з експертним висновком, наданим РЄ; створення рівних умов для функціонування всіх ЗМІ, а саме: шляхом внесення змін до акту 1997 року про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів; припинення практики тиску на ЗМІ через важелі друкування та поширення; сприяння громадським засобам мовлення; ратифікація Європейської конвенції про транскордонне телебачення.</p>

<p>Резолюція 1244 (2001) ПАРЄ «Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації», 26.04.2001 р.</p>	<p>2. Незважаючи на декілька позитивних заходів, здійснених українськими органами влади, особливо ратифікацію Протоколу № 6 до ЄКПЛ від 04.04.2000 р., рішення КСУ про неконституційність смертної кари, Асамблея вважає, що Президент, Уряд та Парламент (Верховна Рада) не змогли виконати обов'язки і зобов'язання України, як країни-члена РЄ.</p> <p>4. Асамблея стурбована вбивствами, неодноразовими нападами та безперервним залякуванням журналістів, парламентарів та опозиційних політиків в Україні, частими та серйозними зловживаннями з боку українських органів виконавчої влади стосовно свободи слова та зборів. Необхідне припинення практики тиску на ЗМІ через створення перешкод підчас друкування та розповсюдження.</p> <p>5. Асамблея закликає українські органи влади, особливо Президента, покінчити з практикою залякування і репресій опозиційних політиків і незалежної преси та прийняти усі необхідні заходи з метою припинення нападів і погроз на адресу журналістів та інших представників ЗМІ. Вона знову закликає відповідні органи української влади удосконалити загальні умови роботи ЗМІ</p>
<p>Остаточний текст резолюції 1262 ПАРЄ щодо дотримання обов'язків та зобов'язань Україною від 27.09.2001 р.</p>	<p>1. Асамблея посилається на свої резолюції 1179 (1999) [865], 1194 (1999) [866], 1239 (2001) [868] і особливо на резолюцію 1244 (2001) [869] про дотримання обов'язків та зобов'язань Україною, прийняту Асамблеєю 26.04.2001 р.</p> <p>8. Асамблея відзначає нещодавні кроки України, спрямовані на захист журналістів, зокрема суворіші покарання проти засуджених за залякування та/або переслідування журналістів у новому Кримінальному кодексі. Водночас Асамблея засуджує різноманітні випадки агресії, залякування і навіть убивств журналістів в Україні. Хоча, також відзначаючи нещодавні заходи, вжиті Україною з метою поліпшення загального клімату для свободи преси, зокрема заборону позасудового закриття органів ЗМІ, декриміналізацію наклепу, створення спеціальної президентської ради з питань політики щодо ЗМІ, Асамблея закликає органи влади України продовжити вдосконалення правових рамок для ЗМІ та безпеки і умов діяльності журналістів, як це записано в п. 5 резолюції 1244 (2001).</p>
<p>Резолюція 1346 (2003) ПАРЄ «Виконання обов'язків та зобов'язань Україною», 29.09.2003 р.</p>	<p>1. Парламентська асамблея посилається на свої резолюції 1179 (1999) [865], 1194 (1999) [866], 1239 (2001) [868], 1244 (2001) [869] і, зокрема, на резолюцію 1262 (2001) [870] щодо виконання Україною обов'язків та зобов'язань, яка була затверджена Асамблеєю 27.09.2001 р.</p> <p>3. Що стосується решти зобов'язань у сфері національного законодавства та здійснення реформ, Асамблея закликає органи влади України продовжувати свої зусилля, а також зміцнювати співробітництво з РЄ задля забезпечення повної відповідності українського законодавства та практики правозастосування принципам і стандартам Організації, передусім стандартам, гарантованим ЄКПЛ, а також повної відповідності рішенням ЄСПЛ щодо індивідуальних та загальних заходів, яких може вимагати Комітет міністрів.</p> <p>5. Асамблея... висловлює своє глибоке занепокоєння з приводу повільного поступу української влади у запровадженні принципів і стандартів Ради Європи, підтвердженням чого є... численні випадки переслідування Генеральною прокуратурою та Вищою радою юстиції тих суддів, які намагаються приймати рішення відповідно до закону.</p> <p>6. Відповідно до цього Асамблея настійливо спонукає органи державної влади України... забезпечити повне дотримання верховенства права органами державної влади, зміцнити незалежність суддів від органів державної виконавчої влади та відновити довіру громадян до судової системи в цілому.</p> <p>11. Асамблея засуджує дуже високий рівень випадків насильства щодо журналістів (найвідоміші з них – вбивства Георгія Гонгадзе у 2000 році та Ігоря Александрова у 2001 році) і низький процент розкриття таких злочинів. Вона також стурбована постійним зловживанням повноваженнями, зокрема у регіонах, з боку податкових, регуляторних і правоохоронних органів з метою залякування опозиційних ЗМІ. Вона ще раз нагадує українським органам влади про її заклик проводити свою політику щодо ЗМІ у такий спосіб, який переконливо демонструватиме повагу до свободи вираження поглядів і переконань в країні. У цьому зв'язку вона також закликає органи влади України забезпечити опозицію справедливим доступом до національних та регіональних телевізійних каналів, що перебувають у державній власності.</p> <p>16. У світлі вищевикладеного Асамблея доходить висновку, що хоча з часу прийняття Асамблеєю резолюції 1262 (2001) [870] Україною досягнуто помітного прогресу у сфері законодавства, Україна ще не виконала всіх своїх обов'язків та зобов'язань як держава-член РЄ та у багатьох сферах верховенство права ще не повністю встановлено. Тому Асамблея приймає рішення продовжувати процедуру моніторингу щодо України у тісній співпраці з українською делегацією.</p>

Резолюція 1364 (2004) ПАРЄ «Політична криза в Україні», 29.01.2004 р.	<p>1. Асамблея глибоко стурбована останніми подіями у Верховній Раді України, пов'язаними з розглядом законопроекту щодо внесення змін до Конституції України, і в цьому зв'язку посилається на свої резолюції 1179 (1999) [865], 1239 (2001) [868], 1244 (2001) [869], 1346 (2003) [871] та, зокрема, на Рекомендацію 1451 (2000) щодо інституційної реформи в Україні. Вона зазначає, що нещодавно було ініційовано процедуру, яка не відповідає Регламенту Верховної Ради та статті 19 Конституції України.</p> <p>2. Асамблея висловлює глибокий жаль, що органи державної влади України, включно з Президентом України та Міністерством закордонних справ, розглядають діяльність РЄ, а саме процедуру моніторингу Асамблеї, візити співдоповідачів Моніторингового комітету та їхні заяви як «втручання у внутрішні справи України». У цьому зв'язку вона нагадує, що Україна добровільно взяла на себе зобов'язання, що випливають з її членства відповідно до Статуту Ради Європи. Відтак, Асамблея вважає таку позицію органів державної влади України безпідставною та невиправдану.</p>
Резолюція 1466 (2005) ПАРЄ «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною», 05.10.2005 р.	<p>1. Україна приєдналась до Ради Європи 09.11.1995 р. При вступі вона зобов'язалась дотримуватись своїх загальних обов'язків згідно зі Статутом Ради Європи, а саме плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основних свобод усіх осіб під її юрисдикцією. Тоді Україна також погодилась виконати, у визначені терміни, ряд спеціальних зобов'язань, перелічених у Висновку Парламентської Асамблеї.</p> <p>6. Парламентська Асамблея рада відзначити, що з того часу Україна досягла подальшого суттєвого прогресу:</p> <p>6.2. Кодекс адміністративного судочинства України був ухвалений у липні 2005 року та введений у дію 01.09.2005 р., що робить можливим функціонування адміністративних судів...</p> <p>7. Парламентська Асамблея також схвалює нову владу за припинення раніше поширеної практики цензурування засобів масової інформації та за забезпечення свободи слова і свободи зібрань у країні. Нове керівництво також зобов'язалось боротись з корупцією та з торгівлею людьми, а також вирішити проблему катувань та поганого поводження.</p> <p>11. Вітаючи масштабний план реформ нової влади, Парламентська Асамблея вважає, що нижче наведені конкретні кроки є необхідними для пришвидшення реформ, які перетворять Україну на стабільну та заможну європейську демократію.</p> <p>15. Виходячи з вищенаведеного, Парламентська Асамблея вирішує продовжувати свій моніторинг виконання обов'язків і зобов'язань Україною та повернутись до оцінки дотримання Україною своїх обов'язків і зобов'язань, а також розглянути можливість переходу до пост-моніторингового діалогу з українською владою, після парламентських і місцевих виборів у березні 2006 року.</p>
Резолюція 1549 (2007) ПАРЄ «Функціонування демократичних інституцій в Україні»: Ухвалена у Страсбурзі (Французька Республіка) 19.04.2007 р.	<p>17. Асамблея закликає Генерального секретаря Ради Європи вжити в пріоритетному порядку всіх належних заходів у його компетенції, з тим щоб сприяти процесові вирішення політичної кризи в Україні. Асамблея також вважає, що діяльність, пов'язана з Планом дій ЄС щодо співпраці з Україною, має бути посилена з метою досягнення помітного зміцнення демократичних інституцій в Україні. Асамблея просить Венеціанську комісію надати свій висновок стосовно існуючої законодавчої бази щодо дострокових парламентських виборів в Україні та щодо можливих шляхів поліпшення виборчого законодавства на засадах європейської практики.</p>
Резолюція 1755 (2010) ПАРЄ «Функціонування демократичних інституцій в Україні»: Ухвалена у Страсбурзі (Французька Республіка) 04.10.2010 р.	<p>3. Беручи до уваги занепокоєння, висловлене щодо концентрації влади новою владою в Україні, Асамблея вважає, що консолідація влади новоствореною адміністрацією, якщо вона досягається за допомогою демократичних процедур, є зрозумілою, та у багатьох випадках навіть бажаною, проте застерігає, що така консолідація не повинна призвести до монополізації влади однією політичною силою, оскільки це підірвало б демократичний розвиток країни.</p> <p>4. Асамблея тепло вітає наданий пріоритет та продемонстровану політичну волю влади щодо виконання Україною решти зобов'язань перед Радою Європи, взятих при вступі. Асамблея пропонує українській владі свою повну підтримку в її зусиллях щодо запровадження амбіційного та далекосяжного пакету реформ, необхідних для виконання Україною взятих при вступі до Ради Європи зобов'язань та обов'язків, що випливають з членства.</p> <p>11. Збільшення поваги до демократичних свобод і прав було одним з головних досягнень демократичного розвитку України впродовж останніх років. Будь-який регрес у додержанні або захисті цих прав буде неприйнятним для Асамблеї.</p> <p>12. Асамблея висловлює занепокоєння щодо все більшої кількості заяв та достовірних повідомлень про утиски в останні місяці демократичних прав та свобод, таких як свобода зборів, свобода вираження поглядів та свобода засобів масової інформації. Асамблея вважає, що втручання державних органів, зокрема правоохоронних органів та служби безпеки, в роботу журналістів та медіа-організацій є несумісним з демократичним суспільством. 13. Свобода і плюралізм засобів масової інформації є наріжними каменями демократії. Тому Асамблея глибоко стурбована останніми подіями, які можуть підірвати ці принципи. Вона закликає владу вжити всі необхідні заходи для захисту свободи та плюралізму ЗМІ в Україні, а також утриматися від будь-яких спроб контролювати, прямо чи опосередковано, зміст новин загальнонаціональних засобів масової інформації.</p>

Так, в Резолюції ПАРЕ 1179 (1999) від 27.01.1999 р. зазначено, що за період з 1995 (вступу до РЄ) до 1999 року Україна самостійно не змогла добитися прогресу у досягненні європейських стандартів у національному праві. Не вирішене питання обмеження втручання виконавчої влади у сферу компетенції інших влад, не ратифіковано Протокол № 6 до ЄКПЛ стосовно скасування смертної кари, держава не позбавилася тиску на ЗМІ, а також не вирішені загальні питання забезпечення верховенства права тощо. В подальшому ПАРЕ неодноразово докоряла Україні у відсутності належного прогресу, навіть вимушена була вдаватися до попереджень щодо застосування санкцій. ПАРЕ звертає увагу, що відповідальність за недотримання Україною зобов'язань, взятих під час вступу до РЄ значною мірою несуть органи влади України, включаючи Верховну Раду України. Не бажаючи сумлінно виконувати свої зобов'язання по європеїзації українського права, українська влада домовилася до радянської риторики, назвавши візити співдоповідачів Моніторингового комітету «втручанням у внутрішні справи України» (Резолюція ПАРЕ 1364 (2004) від 29.01.2004 р. Зазначене є додатковим підтвердженням висловлених раніше у статті [16] автора міркувань щодо невідповідності засобів та методів державного управління в Україні європейській орієнтації її народу. Крім того, наведене у табл. 3 свідчить про неприйнятність концепції так званої європеїзації без євроінтеграції [17], оскільки пострадянська українська «еліта» не спроможна самостійно пройти шлях до Європи, тим більше, що і у багатьох класичних європейських країнах послідовна європеїзація проходила не без труднощів [18, с. 187], що також буде розглянуто нижче.

Проаналізуємо чинники неефективної реалізації в Україні процесів європеїзації права, правотворення та правозастосування, у тому числі в контексті практичної реалізації пріоритету норм міжнародного права. Серед таких чинників автор виділяє наступні.

1. Пріоритет норм міжнародного права, перш за все, міжнародних договорів, не закріплений безпосередньо у Конституції України. У ст. 9 Конституції лише зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України.

Натомість на пріоритет міжнародних договорів не вказується. Зазначене створює ситуацію, коли такий пріоритет не обов'язково передбачати в законах. Більше того, це дає підстави деяким авторам [19, с. 32] вважати, що таке формулювання ст. 9 Конституції України може поставити питання про суперечність ст. 9 Конституції норми ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України», що визначає пріоритет міжнародного договору над правилами національного закону. Водночас, навряд чи з такими побоюваннями можна погодитися, оскільки Конституція не забороняє законодавче встановлення правил вирішення колізій. Так, згідно ч. 2 ст. 4 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до ВРУ проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до ЦКУ. У рішенні від 13.03.2012 р. № 5-рп/2012 КСУ витлумачив цю норму таким чином, що закон не може суперечити ЦКУ, тобто визнав пріоритет ЦКУ над законом.

З іншого боку, цілком конституційною є і ситуація, коли пріоритет міжнародного договору в законі не передбачається. Так, у сформованому автором [20, с. 273] масиві законів про культуру пріоритет міжнародного договору не передбачається власне у ЗУ «Про культуру», а також у ЗУ «Про інформаційні агентства» (щодо національних інформаційних агентств) та ЗУ «Про позашкільну освіту». Це означатиме, що при вирішенні будь-яких суперечок у межах даних законів у позасудовому порядку пріоритет норм міжнародного договору не гарантується. Що стосується судових спорів, то пріоритет норм міжнародного договору передбачається процесуальними кодексами. Так, згідно п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ) від 01.11.1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», виходячи з положення ст. 9 Конституції України про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України, суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. Однак це може призвести до колізійності у застосуванні норм матеріального та процесуального права. У той же час, пріоритет норм міжнародного договору не передбачається у Кодексі про

адміністративні правопорушення (далі – КупАП), навіть формально не передбачається його застосування (крім окремих спеціальних статей) («законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України» – ст. 2), що може створювати загрози порушення прав громадян.

Усе зазначене реально не сприяє системному впровадженню принципу пріоритету норм міжнародного договору. Наприклад у Конституції Франції чітко і недвозначно вказано, що міжнародні договори або угоди, належним чином ратифіковані або схвалені, мають силу, що перевищує силу закону, за умови застосування кожного договору чи угоди іншою стороною (ст. 55) [21, с. 119].

2. У законодавстві України не визначено, як практично застосовувати «загальновизнані принципи і норми міжнародного права» [3, 22], що передбачені у ст. 18 Конституції України і вимога застосування яких міститься, наприклад, у ст. 1 протоколу № 1 до ЄКПЛ. Так, згідно ст. 10 Конституції Італії, правопорядок Італії узгоджується із загальновизнаними нормами міжнародного права [21, с. 245]. Згідно ст. 25 Конституції Німеччини, загальновизнані норми міжнародного права є складовою частиною права Федерації. Вони мають перевагу перед законами і безпосередньо породжують права і обов'язки для жителів федеральної території [21, с. 165].

Натомість, згідно ст. 18 Конституції України, «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права». Тобто в Конституції України примат загальновизнаних принципів і норм міжнародного права законодавчо проголошений лише у зовнішньополітичній діяльності [22]. У статті [3, с. 27] автори вважають, що ця стаття Конституції може бути інтерпретована не лише у контексті правового регулювання зовнішньополітичної діяльності держави, але й як норма, що прямо визначає співвідношення міжнародного звичаєвого права та внутрішнього права. Разом із тим автори вимушені визнати, що без ТАКОГО тлумачення КСУ цей висновок є передчасним.

Водночас, застосування «загальновизнаних принципів і норм міжнародного права» могло б, по-перше, сприяти більш інтенсивній імплементації міжнародно-правових принципів, по-друге, має і поточне практичне значення. Так, згідно ст. 1 протоколу № 1 до ЄКПЛ, кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Згідно ст. 3 ЗУ «Про захист суспільної моралі», правові засади України щодо захисту моральності у суспільстві складає Конституція України, цей Закон, інші закони та НПА щодо захисту суспільної моралі, загальновизнані норми і принципи міжнародного права й міжнародних договорів України. Згідно ч. 1 ст. 3 КК України, законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

О. М. Іванченко [23, с. 397] сформулювала випадки, коли б застосування загальновизнаних принципів і норм міжнародного права було б доцільним (крім випадків, коли це прямо передбачено законодавством). Автор виділяє такі випадки:

- якщо суспільні відносини не врегульовані нормами національного права, але регламентуються загальновизнаними нормами міжнародного права. Завдання, що стоїть в цьому випадку перед правозастосуванням, полягає у подоланні прогалини в національному законодавстві. Тут загальновизнані принципи і норми міжнародного права діють самостійно, не спільно і не замість норм національного права, оскільки останні взагалі відсутні;
- у разі суперечності норм і принципів міжнародного і національного права. Мета такого застосування – подолання юридичної колізії. При цьому загальновизнані принципи і норми міжнародного права застосовуються замість норм національного права. Тут можна говорити про пріоритетне застосування норм міжнародного права замість норм національного права при їх невідповідності;

– при необхідності встановити сутність і значення норми національного законодавства, коли вони неясні. Мета звернення до загально визнаних принципів і норм міжнародного права у таких випадках – дати юридичне тлумачення правової норми, роз'яснити її значення. При тлумаченні загальновизнаних принципів і норм міжнародного права і норм національного законодавства застосовуються судом «у взаємозв'язку».

Легітимізоване визначення міжнародно-правового звичаю та принципів права надане у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН: «Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує: b) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми; c) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; d) судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм».

З урахуванням такого визначення, для доказу існування міжнародно-правового звичаю слід встановити, по-перше, наявність загальної, постійної практики застосування відповідного правила і, по-друге, визнання цього правила як правової норми, тобто визнання її обов'язковості для конкретної держави. Доказування існування такого роду звичаєвої норми ускладнюється тим, що вони не завжди знаходять вираження в письмовій формі. Більше того, частіше за все конкретне формулювання загальновизнаного принципу і норми міжнародного права не має письмової форми, вона «виводиться» з різних актів, заяв, дій держави. Наприклад, для констатації звичаю міжнародного права одним із судів США були вивчені як докази праці юристів-міжнародників, Статут ООН, рішення американських судових органів, Загальна декларація прав людини й інші резолюції Генеральної Асамблеї ООН, ЄКПЛ, інші регіональні договори, положення конституційних актів більше як 55 держав світу, рішення ЄСПЛ та інші документи [24].

Як зазначається у статті [3, с. 22], свого часу готувалася постанова Пленуму ВСУ «Про застосування судами загальновизнаних принципів і норм міжнародного права і міжнародних договорів України». Зокрема, у проекті даються дефініції за-

гальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Так, під такими пропонувалося розуміти «основні імперативні норми міжнародного права, які приймаються і визнаються міжнародною спільнотою держав у цілому і відхилення від яких є неприпустимим. До загальновизнаних принципів міжнародного права належать, зокрема, принцип поваги та захисту основних прав людини та принцип сумлінного дотримання і добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Під загальновизнаною нормою міжнародного права слід розуміти правило поведінки, що приймається і визнається міжнародною спільнотою держав у цілому як юридично обов'язкове». Однак ця постанова Пленуму ВСУ залишилася неприйнятною.

Натомість 19.12.2014 р. була прийнята Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя». У цій Постанові використані зазначені дефініції а саме (п. 20): «Під загальновизнаними принципами міжнародного права... судам слід розуміти основні імперативні норми міжнародного права, які приймаються і визнаються міжнародною спільнотою держав у цілому і відхилення від яких є неприпустимим... До загальновизнаних принципів міжнародного права належать, зокрема, принцип поваги до основних прав людини та основних свобод і принцип сумлінного дотримання і добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Під загальновизнаною нормою міжнародного права судам слід розуміти правило поведінки, що приймається і визнається міжнародною спільнотою держав у цілому як юридично обов'язкове».

Зазначені дефініції є першим кроком до легітимізації застосування в судовій практиці «загальновизнаних принципів міжнародного права», як мінімум у цивільних та кримінальних процесах. Однак вони мають певною мірою обмежене значення, оскільки, по-перше, не цілком відповідають відомим міжнародним визначенням, зокрема, Статуту Міжнародного суду ООН, по-друге, не можуть безпосередньо застосовуватися у господарському та адміністративному процесах (можливо застосування аналогії права, ч. 7 ст. 9 КАСУ; ч. 2 ст. 8 ЦКУ).

3. Не визначене місце міжнародно-правових норм, які закріплені не у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, крім, можливо, рішень ЄСПЛ (ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ч. 2 ст. 8 КАСУ). Так, у статті [19] правильно зазначено, що в українському законодавстві, перш за все у Конституції України, не вирішене питання про співвідношення національного законодавства з: міжнародними договорами, які не потребують ратифікації ВРУ; обов'язковими рішеннями міжнародних органів та організацій, судових установ та ін. [19, с. 32], крім рішень ЄСПЛ.

Наприклад, у ч. 1 ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України», частиною національного законодавства визнаються чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Разом із тим, згідно ст. 12 цього закону, затвердженню підлягають міжнародні договори України, які не потребують ратифікації, якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або КМУ (ч. 1). Затвердження міжнародних договорів України здійснюється Президентом України у формі указу щодо: а) міжнародних договорів, які укладаються від імені України; б) міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, якщо такі договори встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України (ч. 2). Затвердження міжнародних договорів України здійснюється КМУ у формі постанови щодо: а) міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, крім договорів, зазначених у пункті «б» частини другої цієї статті; б) міжвідомчих договорів, якщо такі договори встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах КМУ. Наприклад, Указом Президента України від 09.01.2013 р. № 5/2013 затверджена Всесвітня поштова конвенція. Статус таких актів як складової національного права і тим більше їх пріоритет у законодавстві не встановлені, хоча опосередковано можна припустити, що такі акти розглядаються як складові частини Указу чи Постанови КМУ, якими вони затверджені, і тому мають відповідний рівень.

Згідно ст. 15 Статуту РЄ, Комітет Міністрів розглядає, за рекомендацією Консультативної асамб-

леї або за своєю власною ініціативою, заходи, яких необхідно вжити для досягнення мети Ради Європи... У відповідних випадках висновки Комітету можуть приймати форму рекомендацій урядам країн – членів Ради, і Комітет може попросити уряди країн – членів Ради інформувати його про заходи, вжиті ними щодо таких рекомендацій.

Водночас, законодавство і практика застосування в Україні не дають відповіді на питання практичної реалізації цих рекомендацій, хоча, наприклад, за переконаннями А. Пухтецької [25, с. 31], для таких рекомендацій є певний рівень обов'язковості виконання. В Україні ж такі рекомендації імплементуються безсистемно. Іноді створюється парадоксальна ситуація, коли Рекомендації, спрямовані на забезпечення досягнення верховенства права, насправді застосовуються в Україні для обмеження прав громадян. Окремі питання адміністративно-правового статусу рекомендацій комітету міністрів ради Європи у правозастосовчій практиці України розглянуті у статтях [26, 27] автора.

Так, ключовим документом РЄ у сфері архівної справи є Рекомендація R (2000) 13 Комітету Міністрів країнам-членам щодо Європейської політики доступу до архівів. У роботі [28, с. 142] цей документ визначений як один з найважливіших у системі європейських стандартів у сфері архівної справи і діловодства. У преамбулі ЗУ «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» зазначено, що цей закон прийнятий, зокрема, беручи до уваги Рекомендацію № R (2000) 13. Основним принципом Рекомендації R (2000) 13 є положення про те, що публічне право визначати осіб, відповідальних за злочини проти прав людини, переважає над правом на приватність щодо цих осіб. ЗУ «Про доступ до архівів...» прямо передбачає, що архівна інформація репресивних органів про таких осіб є відкритою, доступ до такої інформації не може бути обмежений з яких-небудь підстав. Це є новелою даного закону, отже, як показано автором у статтях [29, 30], цей принцип не дотримувався фактично до прийняття ЗУ «Про доступ до архівів...».

З іншого боку, адміністративні суди України, з подачі ВАСУ, у досить дивний спосіб застосовують Рекомендацію від 11.03.1980 р. № R (80) 2 Комітету

міністрів РЄ «Стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень», використовуючи її для обґрунтування обмеження прав осіб приватного права [31] і фактично свавільного здійснення суб'єктами влади дискреційних повноважень. Так, у Постанові ВАСУ від 30.09.2015 р. № К/800/21324/15 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/52129801>) скасовані рішення судів нижчого рівня про зобов'язання Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення прийняти рішення по заяві позивача про переоформлення ліцензії на мовлення. При цьому ВАСУ обґрунтував свою Постанову тим, що відповідно до рекомендації № R (80) 2, під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду. Зважаючи на те, що прийняття рішення про переоформлення ліцензії на мовлення належить до виключних дискреційних повноважень Національної ради, її не можна примусити прийняти певне рішення в судовому порядку.

При цьому суди «забувають», що у тій же рекомендації № R (80) 2 передбачається, що приймаючи певне рішення на власний розсуд, владний суб'єкт все одно повинен наводити міркування саме такого рішення (принцип 8) та що акт, прийнятий/вжитий під час реалізації дискреційних повноважень, може бути перевірений на предмет законності судом або іншим незалежним органом (принцип 9). У середині ХХ ст. англійським судом був сформульований тест на розумність, так званий тест Венсбері («Wednesbury unreasonableness») у рішенні по справі *Associated Provincial Picture Houses Ltd. v. Wednesbury Corporation* (1947). При розгляді питання про необґрунтовані дії органів влади та перевищенні своїх повноважень судом належить, зокрема, з'ясувати, чи не є рішення настільки нерозумним, що жоден розумний орган чи посадова особа не прийме рішення про його реалізацію. Наявність тесту на розумність при оцінці дій органів влади сьогодні можна зустріти також в адміністративному праві держав романо-германської правової сім'ї. Так, у ст. 49 Швейцарського Федерального Закону «Про адміністративні процедури» вказується, що предметом оскарження дій адміністративних органів, зокрема, є перевищення меж або зловживання свободою розсуду [32, с. 53, 56–57].

На системне застосування українською владою обґрунтувань з документів РЄ звуження прав громадян та на неприпустимість такого застосування вказується у статті [33, с. 21–23]. При цьому автор слушно зазначає, що відповідно до статті 53 ЄКПЛ, ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи уневажнює будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є.

У згаданій вище (див. табл. 1) Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства ЄС визначені такі джерела *acquis communautaire* (вторинне законодавство: директива; регламент; рішення; рекомендація або висновок; джерело права у формі міжнародної угоди; загальний принцип права Європейського співтовариства; рішення Європейського суду; спільна стратегія у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки; спільні дії в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки; спільна позиція у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки; рамкове рішення щодо гармонізації законодавства в контексті положень Договору про ЄС про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах; спільна позиція в контексті положень Договору про ЄС про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах; рішення в контексті положень Договору про ЄС про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах; загальне положення або принцип у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Однак питання системного ПРАКТИЧНОГО застосування цих джерел права наразі не вирішено.

Так, на етапі законотворчості чи підзаконної нормотворчості передбачаються відповідні експертизи. Зокрема, при державній реєстрації підзаконного нормативно-правового акту проводиться правова експертиза на відповідність його Конституції та законодавству України, ЄКПЛ і протоколам до неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ, та *acquis communautaire*. У випадку невідповідності у державній реєстрації відмовляється (див. табл. 1).

Згідно ст. 93 ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України», кожен законопроект, проект іншого акта, який передбачається до прийняття ВРУ, направляється, зокрема, у комітет, до предмета відання якого належить оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку. Водночас, в законі не зазначається, що експертиза здійснюється по усьому масиву *acquis communautaire*, а не тільки по міжнародним договорам, ратифікованим ВРУ.

Застосування усього масиву *acquis communautaire* у практичному правозахисті наразі не регламентоване.

Варто зазначити, що відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, КМУ затверджує після погодження з Комітетом ВРУ з питань Європейської інтеграції щорічний план заходів з виконання Програми. Однак аналіз свідчить про те, що цей план заходів складається безсистемно та фактично віддзеркалює поточні потреби правотворчості суб'єктів владних повноважень. Так, у плані заходів на 2011 р. затвердженому Розпорядженням КМУ від 17.08.2011 р. № 790-р, передбачене внесення змін до рішення ДКЦПФР від 30.12.1998 р. № 221. Однак вивчення змісту змін показує, що у 2011 р. вони стосувалися приведення норми певного пункту рішення № 221 у відповідність із змінами, внесеними того ж таки 2011 р. (квітень-травень) у ЗУ «Про аудиторську діяльність».

Цікаво зазначити, що 28.03.2015 р. Міністерство культури повідомило про свої плани працювати для адаптації стандартів ЄС по 25 напрямам [34]. В порядку удосконалення законодавства у сфері збереження національної спадщини будуть створені національні переліки нематеріальної спадщини і прийнятий відповідний закон; надаватиметься сприяння дослідженню усних традицій, виконавських мистецтв, звичаїв, обрядів, свят, ремесел тощо. Також буде розвиватися нормативно-правова база щодо захисту культурної спадщини. Це позитивні плани. Водночас, до Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини Україна приєдналася у 2008 р., однак внутрішнім законодавством ці питання практично не врегульовані.

Не вирішене питання системного застосування актів так званого м'якого права, які формально мають рекомендаційний характер, але є похідними від міжнародних актів, визнаних Україною. Наприклад, акти ICOMOS є тлумаченням Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, оскільки визначають критерії визнання певних об'єктів об'єктами всесвітньої культурної спадщини. Так, у публікації [35] зазначається, що дорадчий орган ЮНЕСКО – ICOMOS – надав свої рекомендації щодо неприйнятності будівлі на вул. Гончара, 17–23. Виконати ці рекомендації наполегливо просив Центр Всесвітньої спадщини у квітні 2010 р, перед 34-ю сесією Комітету, попередивши, що в разі їх невиконання буде розглядатися питання про включення Об'єкту 527 «Київ. Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими будівлями, Києво-Печерська Лавра» до Списку об'єктів, які знаходяться під загрозою виключення зі Списку всесвітньої спадщини.

4. Невиправдна затримка в ратифікації міжнародних угод, у тому числі і тих, які повинні були б якнайшвидше ратифіковуватися внаслідок членства України у відповідних міжнародних організаціях та зобов'язань перед ними. Найбільш яскравий приклад – затримка ратифікації протоколу № 6 до ЄКПЛ щодо заборони смертної кари, прийнятому РЄ, членом якої є Україна. Претензії ПАРЕ з цього приводу описані вище (див. табл. 3).

У монографії [11] проаналізований масив договорів у рамках РЄ та підраховано, що загальна кількість конвенцій, угод, кодексів, протоколів РЄ, що стосуються прав і свобод людини, становить 173 документи. Україна приєдналася лише до 32 і підписала ще 10. Таке становище не можна визнати задовільним. З групи 12 конвенцій щодо захисту прав людини Україна приєдналася лише до 9; з групи 5 конвенцій щодо запобігання нелюдському чи такому, що принижує людську гідність, поводженню або покаранню – до двох; з групи конвенцій Європейської соціальної хартії – до жодної з п'яти (підписані – дві); з групи Конвенцій із соціальних питань – до жодної з 15-ти; з групи конвенцій щодо охорони здоров'я – до жодної з 18-ти; з групи конвенцій з питань освіти, культури і спорту – до однієї з 14-ти; з групи конвенцій з кримінального права – до 9 з 22-х; з групи конвенцій із загального права та захисту інформації – до

двох з 8; з групи конвенцій з біоетики – до жодної з двох.

У таблиці 4 наведені відомості про приєднання/неприєднання України до Конвенцій РЄ у сфері забезпечення культурних прав громадян, які (Конвенції) згадані у наведеному вище огляді актів РЄ у цій сфері. Зокрема, видно, що, приєднавшись до РЄ у 1995 р., Україна більшість Конвенцій ратифікувала тільки у 2000-х рр., а до деяких – не приєдналася зовсім. Щодо деяких Конвенцій процес від підписання до ратифікації тривав до 7 років, що утруднило реалізацію цих Конвенцій в Україні.

5. Низька якість вітчизняного законодавства. Цей чинник пов'язаний, перш за все, із широкими можливостями застосування суб'єктами владних повноважень дискреційних повноважень, що надаються вітчизняним законодавством [37,

с. 97–98], а також із зловживаннями суб'єктами владних повноважень правом видавати різноманітні акти ненормативного характеру, зокрема, листи-роз'яснення, які суперечать закону [37, с. 130–131]. Так, у рішенні ЄСПЛ від 14.06.2007 р. у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України», п. 130, зазначено, що Суд сумнівається, що положення закону були «передбачуваними» та надавали достатньо гарантій проти свавільного застосування державними органами реєстрації, які мають необмежені дискреційні повноваження в реєстраційних питаннях. У рішенні ЄСПЛ від 02.11.2006 р. у справі «Волохи проти України», п.п. 49, 51, зазначено, що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані ЄКПЛ, чого заявнику забезпечено не було.

Таблиця 4

Відомості про приєднання/неприєднання України до Конвенцій Ради Європи культурного спрямування (складено за даними Офіційного веб-порталу ВРУ [36])

Назва	Відкриття для підписання	Дійсна від	Підписана Україною	Ратифікована Україною	Набуття чинності
Європейська культурна конвенція	19.12.1954	05.05.1955	–	13.06.1994	13.06.1994
Європейська Угода про захист телерадіомовлення	22.06.1960	22.07.1960	–	–	–
Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі	19.09.1979	19.12.1979	–	29.11.1996	02.11.1996
Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи	03.10.1985	01.12.1987	09.11.2005	21.12.2006	01.04.2007
Європейська Конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю	23.06.1985	23.07.1985	–	–	–
Європейська конвенція про спільне кінематографічне виробництво	02.10.1992	01.04.1994	13.07.2004	28.08.2009	01.12.2009
Європейська Конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута)	16.01.1992	27.08.2004	02.07.1998	26.02.2004	27.08.2004
Європейська ландшафтна Конвенція	20.10.2000	20.01.2001	–	07.09.2005	01.07.2006
Європейська конвенція про захист культурної спадщини у формі аудіо-, відеотворів	08.11.2001	01.01.2008	24.01.2006	–	–
Протокол до Європейської конвенції про захист аудіовізуальної спадщини, про захист телевізійної продукції	08.11.2001	–	24.01.2006	–	–
Рамкова конвенція Ради Європи про значимість культурної спадщини для суспільства	27.10.2005	01.06.2011	31.10.2007	19.09.2013	01.05.2014

6. Неготовність українського правозастосувача (органів виконавчої влади, судових органів) застосовувати норми міжнародного права у внутрішньодержавних відносинах як безпосередньо діючі. Зазначене проявляється у тому, що, наприклад, О. Мережко [38, с. 84] звертає увагу, що навіть при теоретичному сприйнятті моністичної теорії юристи-практики схильні надавати перевагу писаним національним нормам. Практичний бік збереження пострадянських позитивістських підходів в Україні описаний суддею ОАС м. Києва В. Донцем: «...більшість юристів, що сьогодні працюють в Україні, отримали освіту в радянських вищих начальних закладах і звикли застосовувати позитивістський підхід до тлумачення норм права. А проблема стосовно прав особи, метою захисту яких була ратифікація Конвенції у 1997 р., якось пройшла повз нас. Це все через те, що ми є вихідцями з радянської системи, і тому все це природно» [39, с. 32].

Так, у рішенні ЄСПЛ від 15.10.2009 р. у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» зазначено, що у червні 2009 року Комітет міністрів РЄ прийняв рішення CM/Del/Dec (2009) 1059, в якому зазначив, що невиконання рішень національних судових органів є структурною проблемою в Україні; що й далі існує цілий ряд справ, в яких рішення національних судів залишаються невиконаними попри рішення ЄСПЛ; що структурну проблему, яка лежить в основі порушень, досі не усунено.

Іноді українські суди, прекрасно знаючи, як потрібно застосовувати правові позиції ЄСПЛ, не роблять цього з міркувань політичної та/або економічної доцільності. Так, в монографії [37, с. 57] повідомляється, що у низці судових рішень ВГСУ застосував як джерело права рішення ЄСПЛ від 24.06.2003 р. у справі «Stretch v. United Kingdom», за яким визначено неприпустимим визнання недійсним договору, за яким покупець отримав майно від держави, та подальше позбавлення його цього майна на підставі того, що державний орган порушив закон. Однак ВГСУ не проявляв у цьому належної послідовності і на користь політичної та економічної доцільності не застосував такий підхід у спорі навколо приватизації ВАТ «Криворіжсталь».

7. Загальна неготовність суб'єктів публічної адміністрації дотримуватися гуманістичних засадничих принципів, закладених у Конституцію України, та й законодавства взагалі. Цей чинник виявляється як у правозастосовній та правозахисній практиці всередині країни, так і за наслідками розгляду справ проти України у міжнародних судах, перш за все, звичайно, у ЄСПЛ. Як зазначається у монографії [11, с. 13], у 1996 р. здавалося, що основним гальмом утілення в життя апробованих світовою практикою стандартів суспільно-політичного розвитку є відсутність Конституції. Однак через деякий час після її прийняття з новою гостротою виникла суперечність між продекларованими нормами та реальною можливістю і бажанням їхнього втілення. Причому було б не зовсім правомірно говорити про затягування процесу практичного втілення конституційних положень. Точніше, може йти мова про механізм гальмування, на який наштовхнулося наше суспільство після 1996 р. у питанні реалізації інституційно-правової модернізації.

Системний аналіз систематичних порушень законності органами виконавчої влади практично у всіх сферах суспільного життя виконаний у монографії [37]. Окремий аналіз порушення законності у сфері захисту культурних прав громадян виконаний автором даної роботи [40]. Зокрема, зазначається, що у розділі 2 Концепції державної політики в галузі культури на 2005–2007 роки, затвердженої ЗУ від 03.03.2005 р. № 2460-IV, визнано, що сучасний стан розвитку української культури і духовності характеризується розмиванням і поступовою маргіналізацією культурних і духовних цінностей у суспільному житті, руйнуванням цілісної мережі закладів, підприємств, організацій та установ культури і цілісного інформаційно-культурного простору, неефективним використанням наявних культурних і творчих ресурсів. Протягом останнього десятиліття культура в Україні не лише втратила відповідне місце серед пріоритетів державної політики, а й опинилася на периферії державних інтересів. При цьому з Національної доповіді щодо соціально-економічного стану України [41, р. 5] слідує, що такий стан справ в сфері культури України не змінився і дотепер. Автор виділяє такі порушення владних суб'єктів у даній сфері:

- неналежне фінансування, і це при тому, що, як вказується вище, навіть у документах ЄС прямо зазначається за необхідне необхідність забезпечення належного рівня фінансування культури та культурних програм [42];
- згортання мережі об'єктів культури;
- бездіяльність щодо встановлення сучасних державних соціальних нормативів у сфері обслуговування закладами культури;
- надання дозволів на будівництво об'єктів в буферних зонах культурної спадщини. На це вище зверталася увага щодо дозволу на будівництво у буферній зоні пам'ятки «Софія Київська»;
- виділення землі під забудову в охоронюваних зонах пам'яток історії;
- бездіяльність суб'єктів владних повноважень щодо збереження пам'яток, які руйнуються;
- руйнування нерухомих пам'яток археології, на що звертається, зокрема, пильна увага у Національній доповіді [41, р. 5];
- невиконання вимог щодо інформатизації культури.

Найбільш узагальнено стан з дотриманням прав людини в Україні характеризує статистика звернень громадян України до ЄСПЛ. На даний момент найбільш повною є статистика за 2013 р. [43]. Станом на 31.12.2013 р. на розгляді ЄСПЛ знаходилося 13.284 заяви, подані проти України, що складає 13,3% від загальної кількості заяв у ЄСПЛ (99.900). З цим показником Україна посідає третє місце за кількістю заяв, поданих до ЄСПЛ, після Росії та Італії. У 2013 р. ЄСПЛ загалом ухвалив 916 рішень по суті стосовно 3.659 заяв, поданих проти 47 держав-членів РЄ. За кількістю рішень по суті Україна посідає четверте місце після Росії, Туреччини та Румунії, отримавши 69 рішень. При цьому у 65-ти з цих рішень (94,2 %) ЄСПЛ констатував принаймні одне порушення ЄКПЛ та у 3-х не знайшов жодного порушення. Найбільша кількість заяв проти України, за якими у 2013 р. були ухвалені рішення по суті, стосується системної проблеми невиконання (тривалого невиконання) рішень національних судів, що становить порушення ч. 1 ст. 6 і ст. 13 ЄКПЛ, ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ. Крім цього, ЄСПЛ констатував 28 порушень Україною права на свободу та особисту

недоторканність (ст. 5 ЄКПЛ), 4 порушення права на життя і 8 порушень права на ефективне розслідування фактів смерті осіб (ст. 2 ЄКПЛ), 23 порушення права на заборону нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і 3 – права на заборону катування (ст. 3 ЄКПЛ), а також 10 порушень права на ефективне розслідування фактів застосування нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та катувань (ст. 3 ЄКПЛ у процесуальному аспекті), 20 – права на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13 ЄКПЛ), 20 – права на захист права власності (ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ), 19 – права на справедливий суд (ст. 6 ЄКПЛ), 11 – права на розгляд справи судом у розумні строки (ст. 6 ЄКПЛ), 7 – права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ), 2 – права на свободу зібрань та об'єднання (ст. 11 ЄКПЛ) та 1 – права на заборону дискримінації (ст. 14 ЄКПЛ). І це при тому, що, звичайно, не усі ображені мають можливість звернутися до ЄСПЛ, та ще й багато заяв не беруться до розгляду з формальних причин. Отже, не можна говорити про європеїзацію у сфері захисту прав людини.

Заради справедливості варто зазначити, що, як зазначено вище, труднощі імплементації європейського права існували і у багатьох класичних європейських країнах [18]. Так, Конституція Франції 1958 р. містить положення про примат міжнародного права над національним: «Договори або угоди, належним чином ратифіковані чи схвалені, мають після публікації вищу силу над законами...» (ст. 55). Але це, безумовно, прогресивне положення протягом досить тривалого часу залишалося мертвою буквою. Причиною тому був консерватизм французької судової системи, яка дотримувалася принципу поваги виключно до національного закону. Початок застосування примату міжнародного права відбувається тільки з прийняттям рішення у справі «Ніколо» (20.10.1989 р.) Державною Радою Франції (вища інстанція адміністративної юстиції), а також рішення у справі «Кавова компанія Жак Вабр» (24.05.1975 р.) Касаційним судом (вища інстанція загальної юстиції). Такий перебіг подій негативно позначився на процесі застосування ЄКПЛ французькими судами. У 2001 р. Міністерство юстиції Франції констатувало значне незнання ЄКПЛ і навіть ворожість до неї практикуючих юристів країни, і це ще більшою мірою стосується практики ЄСПЛ [18, с. 185–186].

З метою імплементації ЄКПЛ Великобританія пішла на інновацію у своєму досить консервативному правопорядку. В 1998 р. в цій країні було прийнято Акт про права людини, спеціально покликаний забезпечити подальше здійснення прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ. Акт (у ст. 2) вимагає від суддів тлумачити Конвенцію, і для цього враховувати рішення, заяви або консультативні висновки ЄСПЛ, відповідні рішення Комітету Міністрів РЄ (ст. 2 § 1 Акта). Встановлюється, що законодавство Великобританії має тлумачитися і застосовуватися таким чином, щоб воно відповідало стандартам прав людини, викладеним у ЄКПЛ (ст. 3 § 1). Крім того, визначається, що дії публічної влади, що суперечать правам, закріпленим Конвенцією, є неправомірними (ст. 6 § 1) [18, с. 187].

Гальмування впровадження ЄКПЛ у Швеції пов'язано із небажанням публічної влади країни надати судам право вільного тлумачення Конвенції, що негативно позначиться на «силі уряду». Інкорпорація по-шведськи полягала у тому, що Конвенції було надано статус звичайного закону. Виникала проблема: цей звичайний закон міг входити у протиріччя з іншими законами. У зв'язку з цим до Конституції було введено положення про те, що не можуть прийматися закони або інші нормативні акти, які суперечать зобов'язанням Швеції за Конвенцією. Вважається, що такий підхід не означає створення нового джерела права у шведській правовій системі. Таке положення Конституції про особливий статус Конвенції означає, що (в цілях тлумачення судами), якщо закон або інший нормативний акт суперечить Конвенції, він суперечить і Конституції з усіма наслідками цього [18, с. 187].

Водночас, проблеми західних країн не можуть слугувати виправданням у затримці (якщо не сказати – відсутності) належної європеїзації українського права, оскільки проблеми тут різного порядку. Так, щодо західних країн мова може йти просто про уніфікацію норм права, оскільки гуманістичні засади національних норм права і раніше не викликали сумніву. Так, як зазначається у звіті СИГМА [6, с. 18], важливий вплив на правову систему ЄС можуть здійснювати національні правові системи. Практика Суду ЄС враховує найкращі надбання таких систем, наприклад, принцип «адміністрування через закон», що виник з фран-

цузького принципу рівності (*principe de légalité*), а також німецької концепції правового характеру держави (*Rechts-staatlichkeit*), які більш-менш наближені до британської концепції верховенства права (*rule of law*). Слід згадати, що хоча ці три поняття і мають різні національні корені, в даний час вони сприяють аналогічним практичним результатам. Виникнення концепції «справедливого процесу» можна простежити в британських і німецьких правових традиціях.

Українська ж система права, яка успадкована від радянського авторитарного репресивного режиму, потребує докорінної зміни і не може без суттєвих реформ вважатися європеїзованим правом. Зокрема, розглядаючи становлення і розвиток законодавства про адміністративну відповідальність УРСР, В.К. Колпаков вказував на «магістральний напрям» законодавчого закріплення каральних функцій відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень [44, с. 12]. Загальний каральний ухил обумовлює відповідне ставлення до вибору виду і розміру адміністративних стягнень, що застосовуються до правопорушника. Як правило, це максимально допустимі штрафи або адміністративний арешт. При цьому спостерігається перевищення повноважень юрисдикційних органів. Так, адміністративні комісії розглядали порушення паспортних правил і виносили рішення про застосування примусових заходів, хоча не були на законодавчому рівні визначені суб'єктами адміністративної юрисдикції у таких справах [44, с. 15].

Здійснений у статті огляд дозволяє рельєфно визначити роль адміністративного права як науки (доктрини) і як галузі права у засвоєнні європейських принципів і європеїзації адміністративного права. Вище вже зазначалося, що імплементація будь-якого міжнародного законодавства є «домашнім завданням» певної країни, тобто складовою публічного управління. Так, у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу зазначається, що внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС покладається на вищий, центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органом законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування (див. також табл. 1). Тобто, мова йде про усю сукупність органів публічної адміністрації, але перш

за все – органів виконавчої влади. Так, у статті [45] зазначається, що врахування здобутків РЕ та ЄС важливе для приведення організації та діяльності органів виконавчої влади на центральному і місцевому рівнях в Україні відповідно до Копенгагенських та Мадридських критеріїв, виконання яких є обов'язковим для країн-кандидатів на вступ до ЄС [45, с. 162–163]. На належне унормування діяльності публічної адміністрації як запоруку успішного процесу адаптації законодавства до нових стандартів вказується у роботах [46–48 та ін.]. У тій же Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу вказується на такий напрямок забезпечення інтеграційного процесу як забезпечення правової адаптації нормативно-правових актів, що приймають органи виконавчої влади, до вимог ЄС (важливу роль тут покликане зіграти належне виконання згаданого вище обов'язку Міністерства юстиції України щодо експертизи підзаконних нормативно-правових актів). Отже, діяльність органів публічної адміністрації у сфері європеїзації адміністративного права України являє собою двоєдиний процес забезпечення створення належних, європейських «правил гри» (як для приватного, так і для публічного сектору) та дотримання, реалізацію та виконання самими органами публічної адміністрації цих європейських правил гри. Зокрема, до категорії адміністративних процесів у сфері відносин публічного управління відносяться: підготовка КМУ як суб'єктом законодавчої ініціативи законопроектів [37, с. 99; 49] (ст. 20 ЗУ «Про Кабінет Міністрів України»); відпрацювання та прийняття органами виконавчої влади підзаконних нормативно-правових актів [50, с. 128–137; 51, с. 20; 52, с. 388 та ін.] та державна реєстрація актів у випадках, передбачених законодавством [53, 54]; наступна організаційна, управлінська, контроль-перевірочна, юрисдикційна діяльність, діяльність з надання адміністративних послуг тощо [49].

Крім того, необхідно забезпечити належний контроль за вказаною діяльністю суб'єктів публічної адміністрації. Як правильно зазначається у статті [55], важливим елементом європеїзації діяльності публічної адміністрації є такий механізм забезпечення верховенства права, контролю за дотриманням виконавчою владою вимог закону, як суди, які виконують контрольні функції щодо актів і дій відповідних органів та посадових

осіб. Судовий контроль у цій сфері здійснюється при розгляді судами конкретних справ, передусім пов'язаних з оскарженням громадянами рішень органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб [55, с. 167].

Ключовими у цій системі є адміністративні суди. Як зазначається у праці [56, с. 9], завдяки діяльності адміністративних судів принципи верховенства права та законності мають поширюватися на діяльність всієї публічної адміністрації. Як зазначено у рішенні ЄСПЛ від 07.06.2001 р. у справі «Кресс проти Франції», «сам факт створення та існування адміністративних судів, безумовно, можна привітати як одне з провідних досягнень держави, заснованої на верховенстві права, – зокрема, з огляду на те, що ці суди здобули юрисдикцію розглядати акти адміністративних органів не без відповідної боротьби» (цит. за [56, с. 9]). Отже, ефективність адміністративної юстиції у сфері забезпечення прав громадян визначається доктриною та практикою адміністративного права.

Натомість в українських реаліях адміністративні суди ще не стали належним захисником прав приватних осіб – «звичним» є те, що часто суди приймають свої рішення не з погляду на законність, а з погляду на «державну доцільність» [37, с. 297–301; 57]. За найменшої можливості суди схильні ставати саме на бік держави [37, 58, 59, 60 та ін.]. Про це свідчать, зокрема, і наведені вище приклади відмови адміністративних судів контролювати законність та обґрунтованість здійснення суб'єктами влади їх дискреційних повноважень.

Судовий захист суб'єктів приватного права проти держави у публічно-правовому спорі має більш загальний характер – захист слабкої сторони у правовідносинах. Так, у Постанові Конституційного Суду РФ № 1-П, прийнятій у короткий період її відносно демократичного розвитку – 21.01.2010 р. № 1-П (<http://www.echr.ru/documents/doc/1694130/1694130-001.htm>), зазначена необхідність особливого правового захисту осіб, що залучаються до податкової, адміністративної або іншої публічно-правової відповідальності, а також у виняткових випадках у справах, що впливають з цивільних правовідносин, якщо цього вимагають – за своєю суттю публічні – інтереси захисту невизначеного кола осіб або свідомо більш слабкої сторони у правовідносинах.

Концепції пріоритетного захисту «слабкої сторони» іноді притримується і КСУ. Так, у рішенні КСУ від 11.07.2013 р. № 7-рп/2013 зазначено, що умови договору споживчого кредиту, його укладання та виконання повинні підпорядковуватися таким засадам, згідно з якими особа споживача вважається «слабкою стороною» у договорі та підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності.

Зазначеного принципу щодо захисту «слабкої сторони» дотримується Суд ЄС, що досліджувалося автором у її статтях [61–63]. Так, Суд ЄС зобов'язав авіакомпанії виплачувати компенсації транзитним пасажиром, якщо вони прибувають до місця призначення із запізненням на три години і більше. Приводом для прийняття Судом ЄС рішення, що зміцнює права пасажирів, стала скарга пасажирки авіакомпанії Air France, яка внаслідок відкладання вильоту добралася до місця призначення з одинадцятигодинного запізненням [64]. При цьому Повітряний кодекс України взагалі не передбачає матеріальної компенсації за затримку рейсу [65]. Згідно ч. 5 ст. 105 Кодексу, авіакомпанія лише зобов'язана забезпечити спеціальне обслуговування: харчування та напої, місця в готелі тощо.

Суд ЄС виніс також вердикт, згідно з яким залізничні компанії повинні виплачувати пасажиром компенсації через запізнень поїздів, навіть якщо вони сталися не з вини залізничників [66]. Українські суди у таких випадках відмовляють у відшкодуваннях або значно обмежують відшкодування [61]. Українські суди при першій-ліпшій можливості стають на сторону «сильної сторони» у спорах приватних осіб з банками [67, 68 та ін.], підприємствами житлово-комунального господарства [69] тощо, що означає невідповідність позицій українських принципам та стандартам, виробленим у ЄС.

Висновки. За наслідками розгляду проблем європеїзації права України в адміністративно-правовому аспекті у даній статті зроблені наступні висновки.

1. Історико-правовий аналіз свідчить про те, що протягом 1993–2013 рр. Україна реалізовувала інтеграцію у європейські структури у двох на-

прямках – Рада Європи та Європейський Союз. Інтеграція до Ради Європи мала і продовжує мати велике правозахисне значення, оскільки приєднання до Статуту Ради Європи (1995 р.) та ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (1997 р.) включили в Україні такий практичний міжнародний механізм захисту прав людини, як Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Юридичне оформлення співпраці з Європейським Союзом відбулося шляхом підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом та їх державами-членами (14.06.1994 р.), і відтоді був започаткований процес адаптації законодавства України до законодавства та Європейського Союзу. Разом із тим, дуже важливо зазначити, що обидва вказані напрями курсу на європеїзацію (Рада Європи та Європейський Союз) не можна розглядати ізольовано, оскільки ці напрями тісно пов'язані між собою навіть на рівні цих організацій. Отже, коли мова йде про виконання (чи невиконання) зобов'язань України (як і іншої країни) перед Радою Європи, особливо у сфері захисту прав людини, то мова повинна також йти і про невідповідність вимогам інтеграції з Європейським Союзом. Натомість процес моніторингу Парламентською Асамблеєю Ради Європи стану виконання зобов'язань України, взятих країною при вступі до Ради Європи, свідчить про неспроможність та небажання української влади впроваджувати у державно-правове життя України європейських «правил гри» та спростовують тезу про можливість європеїзації України власними силами, без євроінтеграції.

2. Проаналізована проблематика впровадження європейських принципів та норм в українське право (у тій мірі, де право стосується публічного управління, – в адміністративне право), у контексті моністичної концепції співвідношення між міжнародним та національним правом як частин (підсистем) однієї спільної системи права (пріоритету міжнародного права). Виділені і проаналізовані такі проблеми впровадження європейських принципів та норм в українське право: а) пріоритет норм міжнародного права, перш за все, міжнародних договорів, не закріплений безпосередньо у Конституції України; б) у законодавстві України не визначено, як практично застосовувати «загальновизнані принципи і норми міжнародного

права»; в) не визначене місце міжнародно-правових норм, які закріплені не у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана ВРУ (крім, можливо, рішень ЄСПЛ); г) невинуватна затримка в ратифікації міжнародних угод, у тому числі і тих, які повинні були б якнайшвидше ратифіковуватися внаслідок членства України у відповідних міжнародних організаціях та зобов'язань перед ними (яскравий приклад – претензії ПАРЄ у ході моніторингу); д) низька якість вітчизняного законодавства, яка пов'язана, перш за все у наданні владних суб'єктам невинуватно широких дискреційних повноважень, що створює стан правової невизначеності та корупційні можливості для влади; е) неготовність українського правозастосувача (органів виконавчої влади, судових органів) застосовувати норми міжнародного права у внутрішньодержавних відносинах як безпосередньо діючи; є) загальна неготовність суб'єктів публічної адміністрації дотримуватися гуманістичних засадничих принципів, закладених у Конституцію України, та й законодавства взагалі. Ці загальні проблеми стосуються сфери культурних прав як окремого випадку в межах загальної проблематики; наведені приклади з проблематики культури.

3. Наголошено на провідній ролі адміністративного права як науки (доктрини) і як галузі права у засвоєнні європейських принципів і європеїзації адміністративного права. Оскільки імплементація будь-якого міжнародного законодавства є «домашнім завданням» певної країни, тобто складовою публічного управління, це завдання опосередковується адміністративним правом. Діяльність органів публічної адміністрації у сфері європеїзації адміністративного права України

являє собою двоєдиний процес забезпечення: а) створення належних, європейських «правил гри» (як для приватного, так і для публічного сектору) та б) дотримання, реалізацію та виконання самими органами публічної адміністрації цих європейських правил гри. Крім того, необхідно забезпечити належний контроль за вказаною діяльністю суб'єктів публічної адміністрації, реалізується адміністративними судами (адміністративною юстицією).

4. Революція Гідності 2013–2014 рр. розпочала новий етап євроінтеграції України, коли з підтримання саме цього курсу гаряче витупив народ, заплативши за це кров'ю своїх найкращих синів. Юридично цей етап оформлено підписанням Угоди про асоціацію у першому півріччі 2014 р. Однак майже 2-річний досвід її впровадження лякаючи нагадує описану вище історію з впровадженням зобов'язань перед Радою Європи: бажання суспільства знизу і небажання влади зверху, про що свідчить, зокрема, саботаж щодо прийняття законів, що стосуються боротьби з корупцією, створення єдиного і незалежного антикорупційного органу, посилення координації між органами влади, відповідальними за боротьбу з корупцією, зокрема, впровадження електронного декларування чиновниками свого майна. Такий саботаж не може розцінюватися в ЄС інакше, крім як невиконання Україною частини зобов'язань щодо лібералізації візового режиму і рекомендацій ЄС [70]. Автор сподівається, що зроблений у даній статті аналіз дозволить убезпечити українське суспільство і українську владу від помилок перших двох десятиліть європеїзації, що неприпустимо гальмувало цей процес.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Забігайло В. Європейське право: міфічний постулат чи об'єктивний орієнтир розвитку законодавства України / В. Забігайло // Український часопис міжнародного права. – 2001. – № 1. – С. 61–64 (передрук: Європейське право. – 2012. – № 1. – С. 232–236).
2. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання / Е. Шмідт-Ассманн; пер з нім. Г. Рижков, І. Сойко, А. Баканов; відп. ред. О. Сироїд. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: «К.І.С.», 2009. – 552 с. – ISBN 978–966–2141–38–2.
3. Денисов В. Н. Розвиток правових засад та механізмів верховенства міжнародного права у внутрішньому праві України / В. Н. Денисов, А. Я. Мельник // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; за ред. В. Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – С. 12–39.
4. Битяк Ю. П. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х.: Право, 2013. – 656 с. – ISBN 978–966–458–195–7.
5. Грицяк І. А. Розвиток європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні: автореф. дис... д-ра юрид. наук.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / І. А. Грицяк. – К., 2006. – 28 с.
6. Европейские принципы государственного управления: Публикация СИГМА. Совместный проект ОЭСР и Европейского Союза. – 1999. – № 27. – 28 с.
7. Школик А.М. Порівняльне адміністративне право: навч. посібник для юридичних факультетів та факультетів міжнародних відносин / А. М. Школик. – Львів: ЗУКЦ, 2007. – 408 с. – ISBN 978–966–8445–62–0.
8. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – К.: Реферат, 2006. – 848 с. – ISBN 966–8058–14–3.
9. Вишняков О. Інтеграційне право як інструмент «європеїзації» України: структура і зміст / О. Вишняков // Європейське право. – 2012. – № 2–4. – С. 145–157.
10. Юринець Ю. Л. Європеїзація адміністративного права України: теоретико-методологічні засади / Ю. Л. Юринець // Наукові праці Національного авіаційного університету. – 2015. – № 4 (37). – С. 80–87. – (Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право»).
11. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми: монографія / за ред. В. П. Горбатенка. – К.: Юридична думка, 2005. – 332 с. – ISBN 966–8602–36–6.
12. Гнатовський М. М. Європейський правовий простір. Концепція та сучасні проблеми / М. М. Гнатовський. – К.: Проміні, 2005. – 224 с. – ISBN 966–96386–7–4
13. Хартли Т. К. Основы права Европейского сообщества. Введение в конституционное и административное право Европейского сообщества / Т. К. Хартли; пер. и науч. ред. В. Г. Бенда. – М.: ЮНИТИ; Будапешт: COLPI, 1998. – 647 с. – ISBN 0–19–876325–5. – ISBN 5–85171–037–3.
14. Попко Є. Основні тенденції розвитку права Ради Європи / Є. Попко // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2014. – № 3. – С. 258–262.
15. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі; пер. з англ. – К.: АртЕк, 1997. – 583 с. – ISBN 966–505–140–7.
16. Юринець Ю. Л. До питання об'єктивності європейського вибору України: історико-правовий та культурологічний аспекти / Ю. Л. Юринець // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 7 – № 3. – С. 90–112.
17. Моисеенко В. Объединяющая идея: европеизация, а не евроинтеграция! / В. Моисеенко // Украинский выбор [Электронный ресурс] – 24.03.2014 р. – Режим доступа: <http://vybor.ua/article/Edinstvo/obedinyayushchaya-ideya-evropeizaciya-a-ne-evrointegraciya.html>
18. Євінтов В. І. Імплементация рішень Європейського суду з прав людини: міжнародний та український досвід / В. І. Євінтов // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; за ред. В. Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – С. 184–197.
19. Шиб Т. Співвідношення міжнародного та національного права України / Т. Шиб // Віче. – 2011. – № 4. – С. 30–32.
20. Юринець Ю. Л. Забезпечення культурних прав громадян засобами адміністративного права: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ю. Л. Юринець. – К., 2010. – 417 с.
21. Конституции зарубежных государств: учебное пособие. – М.: БЕК, 1996. – 432 с. – ISBN 5–85639–126–8; ISBN 3–406–40581–9.
22. Третьяков Д. Ієрархія законів і принцип «pacta sunt servanda»: до питання про статус та місце міжнародних договорів у правовій системі України / Д. Третьяков // Віче. – 2008. – № 13/14. – С. 53–57.
23. Іванченко О. М. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права / О. М. Іванченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62. – С. 392–398.
24. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина / Т. І. Вступ у цивільне право. – К.: Алерта, 2012. – 472 с.
25. Пухтецька А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: монографія / А. Пухтецька; відп. ред. В. Б. Авер'янов. – К.: Юридична думка, 2010. – 140 с. – ISBN 978–966–8602–77–1

26. Юринець Ю. Л. Адміністративно-правовий статус рекомендацій комітету міністрів ради Європи у правозастосовчій практиці України / Ю. Л. Юринець // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 10. – С. 113–119.
27. Юринець Ю. Л. Адміністративно-правовий статус Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи / Ю. Л. Юринець // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 14–15 червня 2013 р. – Херсон : Гельветика, 2013. – С. 175–178.
28. Кисельова Л. Визначення європейських стандартів у сфері архівної справи і діловодства / Л. Кисельова // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 4 (15). – С. 142–150.
29. Юринець Ю. Л. Адаптація законодавства України у сфері регулювання архівної справи до принципів і норм європейського права / Ю. Л. Юринець // Правова інформатика. – 2014. – № 3 (43). – С. 33–47.
30. Юринець Ю. Л. Закон України № 316-VIII щодо доступу до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму в контексті демократичних західних традицій / Ю. Л. Юринець // Адміністративне право і процес. – 2015. – № 2 (12). – С. 6–15.
31. Леськов П. Верховенство права чи дискреційні повноваження? / П. Леськов // Ліга.Блоги [Електронний ресурс]. – 04.02.2015 р. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/pleskov/article/17013.aspx>
32. Мандрикова Е. А. Разумность как критерий оценки правомерности действий органов государственной власти: опыт Великобритании / Е. А. Мандрикова // Гуманитарные науки и модернизация правовой системы государства: российский и зарубежный опыт : тр. II Междунар. науч.-практ. конф. / под ред. Г. Б. Гридневой, А. Б. Дидикина. – Новосибирск, 2013. – С. 52–57.
33. Белкін М. Застосування судами України Європейської конвенції з прав людини проти прав людини: Чи завжди можна застосовувати Конвенцію? / М. Белкін // Юридична газета. – 01.10.2013 р. – № 40 (382). – С. 21–23.
34. Министерство культуры будет работать для адаптации стандартов ЕС по 25 направлениям : Пресс-служба Министерства культуры Украины [Электронный ресурс]. – 28.03.2015 г. – Режим доступа : http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=248047137
35. Карманова И. София и Лавра: 25 лет борьбы ЮНЕСКО с украинскими чиновниками / И. Карманова // Нікорупції [Електронний ресурс]. – 12.12.2015 г. – Режим доступу : <http://nikorupciji.org/2015/12/12/sofiya-y-lavra-25-let-borbyi-yunesko-s-ukraynskymy-chynovnykamy/>
36. Офіційний веб-портал ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/a#Find>
37. Белкін Л. М. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правовий вимір : монографія / Л. М. Белкін. – Ужгород : ФОП Бре-за, 2014. – 552 с.
38. Мережко О. Співвідношення міжнародного і національного права / О. Мережко // Юридичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 82–88.
39. Родюк А. Бізнес – під протекцію ЄСПЛ : Експерти розповіли, як захистити порушені права та інтереси бізнесу за допомогою прецедентної практики Європейського суду з прав людини / А. Родюк // Юридична газета. – 15.12.2015 р. – № 50–51 (496–497). – С. 32–33.
40. Юринець Ю. Л. Проблеми забезпечення законності в діяльності суб'єктів владних повноважень в сфері реалізації культурних прав громадян / Ю. Л. Юринець, Л. М. Белкін // Правничий вісник Університету «КРОК» / Вищий: навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 6. – Т. 1. – К., 2010. – С. 108–117.
41. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь [Електронний ресурс] / за заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с. – ISBN 978–966–02–5465–7. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/monografii/nandop1.pdf>
42. Политика Европейского Союза в области сохранения культурного наследия / Лекциопедия, Лекция № 8 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lektsiopedia.org/lek-3965.html>
43. Статистика щодо України (2013 рік) / Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] – 24.03.2014 р. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/court/information/statistika/statistika-shhodo-ukraiini-2013-rik.html>
44. Колпаков В. К. Становлення і розвиток законодавства про адміністративну відповідальність / В. К. Колпаков // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2 (69). – С. 8–16.
45. Камінська Н. Місце принципу субсидіарності в європейському адміністративному просторі та правовій системі України / Н. Камінська // Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції : матеріали наук.-практ. конф. 17.12.2009 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 162–165.
46. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права / А. С. Гавердовский. – К. : Вища школа, 1980. – 232 с.
47. Гришак С. В. Теоретичні основи адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / С. В. Гришак // Форум права : Електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 4. – С. 273–277 [Електронний ресурс].
48. Кравчук І. В. Механізми державного управління процесом адаптації національного права до права ЄС: порівняльний аналіз : дис... канд. наук з держ. упр. : спец.

- 25.00.02 «Механізми державного управління» / І. В. Кравчук. – К., 2006. – 20 с.
49. Белкін Л. М. Класифікація адміністративних проваджень у контексті широкого розуміння адміністративного процесу в державному управлінні / Л. М. Белкін // Публ. : Державне управління: удосконалення та розвиток : Електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – 2013. – № 6. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=585>
50. Бандурка А. М. Административный процесс : Учебник / А.М. Бандурка, Н. М. Тищенко. – Изд-во НУВД, 2001. – 353 с. – ISBN 966-610-059-2.
51. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права : автореф. дис... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Кузьменко. – К., 2006. – 32 с.
52. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух та ін. / за ред. В. В. Коваленка. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 808 с. – ISBN 978-966-667-497-8.
53. Горбунова Л. М. Підзаконні нормативно-правові акти: організацій-но-правові питання забезпечення законності : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління, адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. М. Горбунова. – К., 2005. – 21 с.
54. Горбунова Л. М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади : монографія / Л. М. Горбунова. – К. : Юніком Інтер, 2008. – 240 с. – ISBN 978-966-667-312-4.
55. Красницька Я. Реформування судової влади в Україні в умовах європейського вибору / Я. Красницька // Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції : матеріали наук.-практ. конф. 17.12.2009 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 167–169.
56. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посіб. / за заг. ред. Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. – К. : Старий світ, 2006. – 576 с. – ISBN 966-96635-1-2.
57. Белкін Л. М. Проблема співвідношення законності та «державної доцільності» при прийнятті рішень адміністративними судами України / Л. М. Белкін // Часопис Академії адвокатури України : Електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – 2011. – № 4 (13).
58. Самойленко А. Як не програти спір без доказів? / А. Самойленко // Юридична газета. – 09.02.2016 р. – № 6 (504). – С. 28–29.
59. Абакумов В. Часто виникають ситуації коли суди під час судового розгляду встають на бік державних органів / В. Абакумов // Юридична газета. – 08.06.2010 р. – № 23 (244). – С. 6.
60. Мінін О. Податковій службі вдається продати свою позицію в дуже багатьох випадках / О. Мінін // Юридична газета. – 29.10.2013 р. – № 44 (386). – С. 14–17.
61. Юринєць Ю. Л. Суд ЄС про відповідальність авіаційних та залізничних компаній перед пасажирами та порівняння з українською практикою / Ю. Л. Юринєць // АЕРО-2013. Повітряне і космічне право [Матеріали Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів, Київ, Національний авіаційний університет, 22.11.2013 р.] – К. : Комп'ютерпрес, 2013. – С. 203–205.
62. Юринєць Ю. Л. Суд ЄС про відповідальність авіаційних та залізничних компаній перед пасажирами та порівняння з українською практикою / Ю. Л. Юринєць // Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa myśl informacyjnej powieść – 2014». Volume 8. Prawo : Przemysł. Nauka i studia, 2014. – Str. 20–22.
63. Юринєць Ю. Л. Суд ЄС про відповідальність транспортних компаній перед пасажирами та порівняння з українською практикою / Ю. Л. Юринєць // Публ. : [1755]. – С. 224–226.
64. Суд ЕС об'язав авіакомпанії виплачувати компенсації транзитним пасажиром за затримки в пути / Новый регион [Електронний ресурс]. – 27.02.2013 р. – Режим доступу : <http://www.nr2.ru/automobile/426442.html>
65. Белкін М. Л. Проблеми узгодження норм Монреальської конвенції 1999 року та Повітряного кодексу України щодо відшкодування шкоди за затримку чи скасування авіарейсів / М. Л. Белкін // Транспортне право в ХХІ столітті : матеріали III Міжнар. наук. конф., Київ, Національний авіаційний університет, 21.02.2013 р. – К. : Комп'ютерпрес, 2013. – С. 126–128.
66. Железные дороги в ЕС будут платить пассажирам за опоздания / Сегодня.ua [Електронний ресурс]. – 27.09.2013 р. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/economics/transport/ZHeleznnye-dorogi-v-ES-budut-platit-passazhiram-za-opozdaniya-463307.html>
67. Верховный суд на стороне банков, а не заемщиков? / Кредитные истории [Електронний ресурс]. – 12.04.2011 р. – Режим доступу : <http://kredit.mirtesen.ru/blog/43807134486/Verhovnyiy-sud-na-storone-bankov,ane-zayemschikov>
68. «Суды практически не признают кредитные договоры недействительными» / В. Беяневич, О. Качмар // ЮРЛИГА [Електронний ресурс]. – 12.04.2011 р. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/9/4/71461.htm>
69. Белкін М. Судовий захист підприємств ЖКГ... всупереч законодавству / М. Белкін // Юридична газета. – 01.06.2010 р. – № 22 (243). – С. 1, 8–9.
70. Бузаров А. Обдурить Европу: почему затягивается введение безвизового режима з ЄС для України / А. Бузаров // РБК-Україна [Електронний ресурс]. – 09.03.2016. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/opinion/obmanut-evropu-pochemu-zatyagivaetsya-vvedenie-1457528810.html>